

SENIORI-IKÄISTEN KEHITYSVAMMAISTEN HENKILÖIDEN
KOMMUNIKAATIO- JA VUOROVAIKUTUSTAITOJEN
TUKEMINEN PUHETTA TUKEVIEN JA KORVAAVIEN
KOMMUNIKAATIOMENETELMIEN AVULLA

Christina Palin

Opinnäytetyö, syksy 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Viittomakielen ja tulkkauksen koulutus

Tulkki (AMK)

TIIVISTELMÄ

Palin, Christina. Seniori-ikäisten kehitysvammaisten henkilöiden kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien avulla. Syksy 2016, 73 s, 8 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Viittomakielen ja tulkkauksen koulutus, Tulkki (AMK)

Tämän opinnäytetyön työn tavoitteena oli suunnitella ja ottaa käyttöön kuvakommunikaation apuväline tai menetelmä Kuunarin palveluasumisyksikössä asuvalle kolmelle kohdehenkilölle. Kommunikaation apuvälineellä tai menetelmällä oli tarkoitus tukea kohdehenkilöiden kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoja. Työn tarkoituksena oli myös antaa kehittämisideoita kohdehenkilöiden kommunikointi- tai vuorovaikutustilanteisiin.

Opinnäytetyössä puhetta korvaavalla kommunikoinnilla (alternative communication) tarkoitettiin viestintää, jossa ei käytetä puhetta, mutta voidaan kommunikoida erilaisilla keinoilla. Puhetta tukevalla kommunikoinnilla (augmentative communication) tarkoitettiin viestintää, jossa puhe on puutteellista tai epäselvää, jolloin puheen lisäksi voi kommunikointikeinoina olla kuvat tai tukiviittomat.

Opinnäytetyössä kuvailtiin erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä, joita olivat kuvien ja irtokuvakansiolla avulla kommunikointi, kirjoittaminen, piirtäminen, tukiviittominen ja esinekommunikointi. Sosiaalisen vuorovaikutustaitojen tukemiseksi opinnäytetyössä esiteltiin sosiaalisen tarinan hyödyntämistä ja keskustelumaton soveltamista vuorovaikutustilanteissa.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä laadittiin kuvitettu päivästruktuuri, jonka avulla oli tarkoitus selventää kohdehenkilöille asumisyksikön päivän kulkua. Kohdehenkilöiden oman toiminnan ohjauksen tukemiseksi tehtiin toimintataulu ja kuvitettu toimintaohje. Kaikille kohdehenkilöille otettiin käyttöön päiväkirjavihko, joka toimisi muistojen vihkona. Vihkoa käytettäisiin myös keskustelun tukena vuorovaikutustilanteissa.

Osana opinnäytetyötä kohdehenkilöiden kuvakommunikaation apuvälineet päivitettiin, jotta ne tukisivat kohdehenkilöiden viestintää kommunikaatio- ja vuorovaikutustilanteissa.

Asiasanat: puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, sosiaaliset taidot, kehitysvammaisuus

ABSTRACT

Palin, Christina. Supporting communication and interaction skills of senior disabled persons with aid of augmentative and alternative communication methods. Autumn 2016. 73 p., 8 appendices.

Diaconia University of Applied Sciences, Degree programme in Sign language and interpreting, Degree: Interpreter

The objective of the thesis was to implement a picture communication aid or an augmentative communication method for three target persons. The communication and interaction skills can be supported with the help of the communication aids. Another aim was to provide ideas to the communication and interaction situations of the target persons.

The term of augmentative and alternative communication was described in the thesis. Augmentative and alternative communication can be used as an alternative to speech or to supplement it. Messages can be expressed with the help of the special augmentative aids.

Different augmentative and alternative communication methods were also examined in the thesis. These methods were picture and object communication, writing, drawing and using signs to support the spoken language. Social skills such as communication and interaction skills can also be supported utilizing different social interaction methods. These two methods were Talking Mats and social story.

The empirical part of this functional thesis consists of preparing a visual schedule with pictures to the target persons. The purpose of the schedule was to describe what will occur according to the daily programme. Furthermore a diary leaflet was selected to enhance the memories of the daily events in the life of the target persons. The diary leaflet can also be used as an aid to conversation in interaction situations. A communication board was created to support the routines of the target persons. The communication aids of the target persons were updated to correspond to the present situation.

Keywords: augmentative and alternative communication, developmental disability, social skills

SELKOKIELINEN TIIVISTELMÄ

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusohjelma: Viittomakieli ja tulkkaus

Tekijä: Christina Palin

Opinnäytetyön nimi: Seniori-ikäisten kehitysvammaisten henkilöiden kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien avulla.

Vuosi: 2016

Sivumäärä: 73

Liitteiden määrä: 8

Opinnäytetyön tavoitteena oli suunnitella

kolmelle henkilölle puheen tueksi

kuvakommunikaation apuväline.

Apuvälineitä voivat olla kuvat ja kuvakansio.

Kuvien ja kuvakansion avulla

oli tarkoitus tukea kohdehenkilöiden

kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoja.

Opinnäytetyössä esittelin puhetta

tukevia ja korvaavia menetelmiä.

Kerroin mitä menetelmät olivat

ja miten niitä käytetään.

Opinnäytetyössä tein kolmelle
henkilölle kuvitetun päiväjärjestyksen.

Päiväjärjestys selventää henkilöille,
mitä päivän aikana tapahtuu.

Kaikille kolmelle henkilöille hankittiin päiväkirjavihko.

Joka päivä vihkoon liimataan valokuvia tai
piirretään kuvia päivän tapahtumista.

Näin vihosta muodostuu muistojen vihko.

Vihkoa voidaan käyttää tukemaan
keskustelua vuorovaikutustilanteessa.

Henkilöiden kuvakommunikaation apuvälineet
päivitettiin, jotta apuvälineet toimisivat paremmin.

Asiasanat: puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, sosiaaliset taidot ja
kehitysvammaisuus

SISÄLLYS

1 SENIORI-IKÄISEN KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN KOMMUNIKOINNIN TUKEMINEN ARJESSA	8
2 TYÖN TAVOITE JA TARKOITUS	10
3. TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TIETOPERUSTA.....	12
3.1 Yhteistyön ja opinnäytetyön aloittaminen	12
3.2 Kehitysvammaisuus	13
3.3 Toimintakyky ja TOIMI–arviointiprosessi	15
3.4 Kehitysvammaisuus ja lainsäädäntö	15
3.5 Kehitysvamma-ala ja palvelujärjestelmä.....	17
3.6 Ikääntyvä kehitysvammainen	18
3.6.1 Muistisairaus ja vuorovaikutus	18
3.7 Esteetön ja saavutettava kommunikaatio	19
4. KEHITTÄMISTEHTÄVÄN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA KOHDERYHMÄ	21
4.1. Asumisyksikkö Kuunari.....	21
4.2 Kehittämistehtävän kohderyhmän kuvaus	22
4.2.1 Kohdehenkilö 1	23
4.2.1 Kohdehenkilö 2	24
4.2.3 Kohdehenkilö 3	25
4.3 Kohdehenkilöiden kommunikaation tarvekartoitus	26
5. KOMMUNIKAATIOMATERIAALIN TARVE JA KÄYTTÖ	27
5.1. Erilaiset puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät	28
5.2 Kuvakommunikointi	29
5.3 PECS –menetelmä	32
5.4 Esinekommunikointi	32
5.5 Kirjoittaminen ja piirtäminen	32
5.6 Nopea piirrosviestintä	33
5.7 Tukiviittomat	33
5.8 Tuetun keskustelun menetelmä.....	34

5.9 Sosiaalinen tarina	34
5.10 Keskustelumatto	35
5.11 Kommunikointipassi	35
6 UUDEN MATERIAALIN TUOTTAMINEN KEHITTÄMISTYÖNÄ KUUNARISSA	37
6.1. Materiaalin tarvelähtöinen kehittämissuunnitelma	37
6.2 Uuden kuvamateriaalin tuottamisprosessi	42
6.3. Suunnitelman toimeenpano ja tuotokset	44
7. TYÖPROSESSIN ARVIOINTI JA POHDINTA	49
LÄHTEET	51
LIITTEET	55
LIITE 1: Kohdehenkilöiden toimintakykyarvioinnit	55
LIITE 2: Kommunikaation tarvekartoitus keskusteluun laaditut kysymykset ..	56
LIITE 3: Luettelo kommunikaation tukemiseen tuotetuista kuvista	57
LIITE 4: Kuvakehys vaihtoehdot päiväjärjestyksen kuville	63
LIITE 5: Päiväjärjestyksen kuvat	66
LIITE 6. Kommunikaatiokansion rakenne	67
LIITE 7: Toimintaohje	68
LIITE 8: Kommunikaatiopassi-lomakepohja	69
KAAVIOT	
KAAVIO 1. Kuvakommunikaatiomenetelmän käyttöön oton vaiheet	48
KUVAT	
KUVA 1. Papunetin kuvapankin kuvia aiheesta kukka (Papunet i.a.)	30
KUVA 2. Esimerkkejä BoardMaker-ohjelman PCS-kuvista (Boardmaker©1990-2010 Mayer-Johnson)	31
KUVA 3. Päiväkirjavihko (Aistiyhdistys i.a.)	45

1 SENIORI-IKÄISEN KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN KOMMUNIKOINNIN TUKEMINEN ARJESSA

Ihmisten välinen vuorovaikutus luo perustan kommunikoinnin oppimiselle ja ihmisten välinen kanssakäyminen mahdollistaa kommunikoinnin kehittymisen erilaisissa elämän tilanteissa. Lähi-ihmisen esimerkkiä tarvitaan kommunikointikumppanina, jotta puhetta tukevalla tai puhetta korvaavalla kommunikointimenetelmällä viestivä henkilö oppii kertomaan omista asioistaan. Kaikilla on oikeus ilmaista mielipiteensä itseään koskevista asioista omalla kommunikointikeinollaan tai puhetavallaan.

Kuunarin asumisyksikkö tarjoaa kodinomaista asumista seniori-ikäisille kehitysvammaisille henkilöille, joilla on avun, tuen ja ohjauksen tarve lisääntynyt arjessa ja vapaa-ajan toiminnoissa. Arjen tilanteissa tulisi kannustaa asumisyksikön asukkaita omatoimisuuteen ja omien mielipiteiden ilmaisuun, joilla edistettäisiin itsemääräämisoikeutta. Kaikilla asukkailla tulisi olla mahdollisuus itsenäiseen elämään taitojensa ja toimintakykynsä mukaisesti. Elämän aikana opittuja taitoja tulisi pyrkiä säilyttämään ikääntymisen edetessäkin.

Arjen toiminnan selkeyttämistä ja tapahtumien ennakointia varten opinnäytetyön kohdehenkilöille tehtiin kuvitettu päiväjärjestys. Ikääntymiseen saattaa liittyä muistitoimintojen heikentymistä, ja siksi kohdehenkilöiden muistin virkistämiseksi ja vuorovaikutustilanteiden tukemiseksi heille otettiin käyttöön päiväkirjavihko.

Asumisyksikkö voi olla seniori-ikäiselle kehitysvammaiselle loppuelämän koti ja sen tulisikin tarjota mielekästä ja virikkeistä toimintaa. Toimintaan osallistumisessa ja erilaisissa arjen tilanteissa tarvitaan kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoja, joita voidaan tukea erilaisilla puhetta tukevilla ja korvaavilla kommunikaatiomenetelmillä.

Kommunikaatiopassin avulla passin voidaan kuvailla, miten kohdehenkilö kommunikoi toisten henkilöiden kanssa. Kommunikaatiomenetelmän avulla kohdehenkilön tulisi pystyä ilmaisemaan mieltymyksiään ja tunteitaan. Tärkeää olisi myös kyetä ilmaisemaan kieltäytymistä asioista tai vaihtoehtoista, joita kohdehenkilö ei halua tai ei tarvitse. Yhtälailla olisi tärkeää pystyä ilmaisemaan toiselle ihmiselle huomion ja vuorovaikutuksen tarvetta.

Opinnäytetyössä oli mielenkiintoista päästä suunnittelemaan kohdehenkilöille kommunikaatiomateriaalia, jotka tukisivat heidän kommunikaatiotapojaan ja helpottaisivat heidän toimimista arjessa. Opinnäytetyössä haluan painottaa, että on erittäin tärkeää luoda puhevammaiselle henkilölle kommunikointimateriaalia, jotta henkilö pystyy kertomaan itseään kiinnostavista asioista ja kykenee pyytämään tarvitsemiaan esineitä tai ihmisiä. Kommunikoimattomuuskaan ei saisi estää tiedon saamista päivän tapahtumien etenemisestä, ympäristössä tapahtuvista asioista tai muutoksista.

2 TYÖN TAVOITE JA TARKOITUS

Toiminnallisen opinnäytetyön kehittämistehtävän tavoitteena oli suunnitella ja ottaa käyttöön kolmelle Kuunarin asumisyksikön kohdehenkilölle kuvakommunikaation apuväline tai menetelmä, jolla voitaisiin tukea heidän kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoja. Toiminnallisen opinnäytetyön pyrkimyksenä on tavoitella ammatillisessa ympäristössä käytännön toiminnan ohjeistamista ja opastamista sekä toiminnan järjestämistä ja järjeistämistä. (Airaksinen 2010.)

Ennen opinnäytetyöni aloittamista pidin työelämän ohjaani Teija Toppisen kanssa ohjauspalavereja, joissa keskustelimme millaisiin kommunikaatio- ja vuorovaikutustilanteisiin menetelmiä ja niihin liittyviä kuvia tultaisiin tarvitsemaan. Ohjauspalaverissa esitin lisäksi omia ehdotuksia, mitä voisin suunnitella toteutettavaksi. Kerroin myös minkä tyyppisiä kehittämisideoita minulle oli muodostunut vuorovaikutus- ja kommunikointitilanteisiin ja tarkoituksena oli, että kehitysideoiden avulla pystyisi tukemaan ja ylläpitämään kohdehenkilöiden kommunikointitapoja. Ohjaajani suosittelee, että valmistettavat toimintataulut, päiväsjärjestys tai viikko-ohjelmat tulisi suunnitella mahdollisimman käytännönläheisiksi ja toiminnanohjausta tukeviksi. Työelämän ohjaajan kanssa tapasimme opinnäytetyön aikana tarvittaessa ja kerroin työni etenemisestä.

Ehdotin ohjauspalaverien pohjalta ohjaajalleni, että työni tavoitteena olisi tehdä kaikille kohdehenkilöille kuvitetut päiväsjärjestys, mutta kommunikointi- tai toimintataulu laadittaisiin kohdehenkilölle 2 ja yksilöity kuvakommunikointikansio tehtäisiin kohdehenkilölle 3. Lisäksi suunnittelin vielä laativani kommunikointipassit kohdehenkilöille 2 ja 3.

Kerroin myös ohjaajalleni, että kohdehenkilöille voisi ottaa käyttöön päiväkirjavihon (Aistiyhdistys i.a.), johon voitaisiin kirjoittaa, piirtää tai liimata graafisia kuvia tai valokuvia henkilön päivän tapahtumista ja myös tulevista tapahtumista.

Tarkoitukseni oli myös esitellä asumisyksikön henkilöstölle, mitä kommunikaatio- tai vuorovaikutusmenetelmiä on olemassa ja mitkä voisivat soveltua heidän yksikkönsä käyttöön. Lisäksi tarkoitukseni oli myös antaa kehitysideoita kohdehenkilöiden kommunikointi- tai vuorovaikutustilanteisiin.

Kuvitetun päiväjärjestyksen avulla voitaisiin selventää kohdehenkilöiden päivän toimintaa. Kuvakommunikaatiomenetelmän avulla mahdollisesti saataisiin kohdehenkilöt keskustelemaan asioista ja ilmaisemaan mielipiteitään joko ryhmätilanteissa tai kahdenkeskisissä keskustelu- tai vuorovaikutustuokioissa.

Kohdehenkilön oman toiminnan ohjauksen tukemiseksi oli tarkoitus laatia toimintataulu. Päiväkirjavihko toimisi muistojen vihkona ja vihkoa voisi käyttää vuorovaikutustilanteissa keskustelun tukena. Kohdehenkilöillä passiivissa käytössä olevia kommunikaation apuvälineitä oli tarkoitus päivittää vastaamaan tämän hetkistä tilannetta ja ottamaan ne aktiiviseen käyttöön.

3. TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TIETOPERUSTA

Olin opintokierroksella Kuunarin asumisyksikössä keväällä 2015 ja asumisyksikköön tutustuminen liittyi Viittomakielen ja tulkkauksen koulutuksen opintojaksoon. Opintojakson aikana laadin kommunikaationpassin kehitysvammaiselle henkilölle ja tutustuin samalla asumisyksikön toimintaan ja sen kodinomaiseen ympäristöön. Käydessäni tapaamassa kommunikaatiopassiasiakastani keskustelin asumisyksikön kehitysvammaisten ohjaajan Teija Toppisen kanssa yksikön asukkaiden kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen ylläpitämisestä sekä puhetta tukevista kommunikaatiomenetelmistä, joilla voitaisiin tukea ja edistää kehitysvammaisten henkilöiden vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitoja.

3.1 Yhteistyön ja opinnäytetyön aloittaminen

Opinnäytetyön idean sain Diakonia-ammattikorkeakoulun kevään 2015 opintojaksolta, joka oli nimeltään Projektiopinnot 1. Opintojakson yhtenä projektityön aiheena oli AAC -kommunikaation käyttöön otto Kuunarissa, jonka yhteyshenkilönä oli kehitysvammaisten ohjaaja Teija Toppinen. Edellä mainittujen opintojaksojen kokemusten perusteella lähdin kehittämään ja laajentamaan teemaa opinnäytetyön aiheeksi. Kesällä 2015 aloitin Kuunarissa erityisavustajan työt vuoden mittaisella määräaikaisella sopimuksella. Työskentelin asumisyksikössä lyhyissä jaksoissa tehden kahden tai kolmen päivän aamu- tai iltavuoroja ja näin pääsin perehtymään työelämän puitteissa asumisyksikön asukkaisiin ja työyhteisöön.

3.2 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammalla tarkoitetaan sitä, että henkilöllä on ymmärtämis- ja käsityskyvyn alueella vamma, jolloin uusien asioiden omaksuminen ja käsitteellinen ajattelu voivat olla vaikeaa. Kehitysvammaiset henkilöt kuitenkin oppivat monia samoja asioita kuin muutkin ihmiset. Kasvatus, elämäkokemukset, oppiminen ja elinympäristö vaikuttavat siihen, millaiseksi yksilöksi kehitysvammainen aikuisena kasvaa. Heillä jokaisella on oma persoonallisuus, vahvuudet ja kyvyt, jotka voidaan havaita ja joita voidaan tukea tarvittaessa. (Malm, Matero, Repo, & Talvela 2004, 165.)

Suomessa on arviolta noin 40 000 ihmistä, joilla on kehitysvamma. Kehitysvammaisuus voi johtua monista eri tekijöistä kuten esimerkiksi häiriöistä perintötekijöissä tai sikiövaiheessa aiheutuneista ongelmista. Kehitysvammaisuutta voi aiheuttaa esimerkiksi synnytyksen aikainen hapen puute, lapsuusiässä tapahtunut onnettomuus tai lapsuusiän sairaus. Geenitutkimuksen avulla on mahdollista todentaa uusia tekijöitä, jotka aiheuttavat kehitysvammaisuutta. (Verner i.a.)

Alla kuvataan lyhyesti työn kannalta keskeisiä kehityshäiriöitä ja oireyhtymiä sekä niiden piirteitä, jotka ovat ominaisia opinnäytetyöhön valituille kohdehenkilöille (autismi, CP-vamma ja Downin oireyhtymä). Kohdehenkilöiden kehitysvammaisuuttaan kuvataan opinnäytetyössä toimintakyvyn näkökulmasta eikä lääketieteellisen diagnoosin näkökulmasta. Työn kohdehenkilöt, jotka on esitelty jäljempänä kohdassa 4.2, edustavat erilaisia kommunikaatiotarpeita ja –välineitä tarvitsevia ryhmiä hyvin.

Autismi on neurobiologinen keskushermoston kehityshäiriö, joka ilmenee hyvin erilaisina oirekuvina. Autistisella henkilöllä voi olla sosiaalisen vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyviä ongelmia, jotka voivat ilmetä outoina käyttäytymismuotoina. Oireyhtymään kuuluvat myös tyypillisesti kaikupuhe, oman puheen toistelu tai ääneen ajattelu.

Puheessa voi olla sosiaalista epätarkoituksenmukaisuutta tai sanojen ja lauseiden toistamista. Ääntäminen ja lauseiden rakenteet voivat kuitenkin noudattaa normaalia puhekieltä. Toisten ihmisten ilmeiden ja eleiden ymmärtäminen ja niiden tulkinta voi hankalaa. Autistisen henkilön vahvuutena voi olla vastaanottaa visuaalisen aistikanavan kautta kuvallista tietoa ja siten pystyä käsittelemään näkemäänsä. Ilmaisua ja ymmärtämistä voidaan edistää graafisilla symboleilla ja kuvien käytöllä, joiden avulla voidaan jäsentää tapahtumien kulkua, aikaa ja toimintaa. Kommunikoinnin tukena voidaan käyttää valmiita kuvasarjoja, PCS-kuvia ja piktogrammeja, valokuvia, lehdistä leikattuja kuvia tai itse piirrettyjä kuvia. (Malm ym. 2004, 219–220.)

CP-vamman oireyhtymään (cerebral palsy) kuuluu, että se vaihtelee lievästä toimintahäiriöstä vaikeaan monivammaisuuteen. Liikunta- tai toimintavamma on kuitenkin aina yksilöllinen oireyhtymässä, jonka tavallisimpia oireita ovat halvaukset ja pakkoliikkeet. CP-vammaisella voi olla hengityksen, kurkunpään, nielun ja suun alueen lihasten yhteistoiminnassa häiriöitä. Puutteellisen hermokontrollin vuoksi voi epäselvä puhe johtua kielen toiminnan hallitsemisen vaikeudesta. CP-vammassa varhaislapsuuden aivovaurio ei itsessään etene tai parane, mutta oireet saattavat muuttua ihmisen ikääntyessä. (Malm ym. 2004, 278.)

Downin oireyhtymä eli 21–trisomia aiheuttaa kehitysvammaisuutta, ja oireyhtymään kuuluu mm. nopea vanheneminen. Kognitiiviset ominaisuudet saattavat heiketä jo 40–50 vuoden iässä. Psyykkiset toiminnot, kommunikointikyky ja pitkäaikainen muisti alkavat heikentyä myös 50. ikävuoden jälkeen, josta voi seurata häiritsevän käyttäytymisen lisääntymistä. Dementoitumisen myötä kehitysvamma muuntuu usein keskivaikeaksi ja myöhemmin vaikeaksi. (Malm ym. 2004, 167.)

3.3 Toimintakyky ja TOIMI–arviointiprosessi

Kehitysvammaisen henkilön toimintakykyä tarkasteltaessa huomioidaan yksilön kyvyt, tunteet, tarpeet ja pyrkimykset, joita reflektoidaan toimintatilanteen fyysisten ja sosiaalisten olosuhteiden vaatimuksia vasten. TOIMI–arviointiprosessin avulla saadaan tietoa, kuinka henkilö selviytyy tämänhetkisissä asuin– tai toimintaympäristöissään ja elämäntilanteessaan. Saman henkilön psykososiaalinen toimintakyky voi olla erilainen fyysisiltä ja sosiaalisilta ominaisuuksiltaan erilaisissa toimintaympäristöissä, ja siksi TOIMI–arvioinnilla ei voida mitata eksaktisti toimintakykyä, vaan TOIMI menetelmänä on tarkoitettu kuvaamaan ja tarkastelemaan laaja-alaisesti toimintakyvyn eri ilmenemismuotoja ja henkilön vahvuuksia tai rajoituksia. Henkilön vahvuudet voivat ilmaista mielekkääksi koettua elämää. Mitä enemmän havaitaan rajoituksia henkilön toimintakyvyissä, sitä suurempaa voi henkilön avun ja tuen tarve olla. TOIMI–lomakkeessa arvioidaan esimerkiksi ilmaisutaitoja, tarkkaavuutta ja toiminnanohjausta, sosiaalisen tilanteen tajua, välineellisiä taitoja, ihmesuhdetaitoja ja empatian kykyä. (Kehitysvammaliitto, 2014.)

3.4 Kehitysvammaisuus ja lainsäädäntö

Ihmiset ovat yhdenvertaisia Suomen perustuslain 6 §:n mukaan. Lähtökohtaisesti ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry i.a.)

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen kuuluu apua ja tukea tarvitsevien kehitysvammaisten henkilöiden arjen elämäntilanteisiin. Tärkeintä olisi löytää tasapaino itsemääräämisoikeuden ja terveyden turvaamisen välillä. Pitää osata myös tunnistaa, milloin edellytykset itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen täytyvät ja milloin ne eivät täyty. (Verner i.a.)

Asumispalveluyksiköissä asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisen periaatteita on määritelty seuraavasti. Asukkailla tulisi olla mahdollisuus päättää itseään koskevista asioista ja tehdä omat valintansa. Itsemääräämisoikeuden pitäisi koskea kaikkia asukkaita, ja heidän kaikkia jokapäiväisiä toimia. Kustannuksilla tai tarkoituksenmukaisuuskysymyksillä ei saisi jättää huomioimatta asukkaiden itsemääräämisoikeutta. Vapaudenriisto ja muu puuttuminen henkilön koskemattomuuteen ovat äärimmäistä itsemääräämisoikeuden rajoittamista. (Verner i.a.)

Asukkaan mielipide on otettava huomioon kaikissa häntä koskevissa asioissa, ja asukkaan tulee saada itse päättää itseään koskevista asioista. Mikäli asukas ei pysty päättämään itsenäisesti asioistaan, on hänen päätöksenkykyä tuettava. Hänen mielipiteensä on selvitettävä tai häntä on kuunneltava asianmukaisesti, vaikka asukas käyttää kommunikaatiokeinoja tai hänen ilmaisunsa olisi henkilökunnan mielestä hankalaa tulkita puhetta tukevan tai korvaavan kommunikaation vuoksi. Lisäksi asukkaan päätöksen teossa on otettava huomioon asiaan tai tilanteeseen sovellettava lainsäädäntö. (Kto–vs i.a.)

Vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhdistämistyötä on tehnyt ns. VALAS-työryhmä, mutta vammaislainsäädännön uudistamista arvioidaan vielä Suomen valtion hallitusohjelman kirjauksiin nähden. Uuden yhdistetyn lain tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden tasa-arvoa ja mahdollisuuksia yhdenvertaiseen elämään muiden kansalaisten kanssa. Tavoitteena on myös lisätä yksilöllisiä osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia ehkäisemällä ja poistamalla vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Parantaa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnan palvelujen suunnitteluun, toteuttamiseen ja turvata eri tavoin vammaisille henkilöille palveluiden saatavuutta. (Verner i.a.)

3.5 Kehitysvamma-ala ja palvelujärjestelmä

Kehitysvamma-alan tuki ja osaamiskeskus –KTO:n periaatteisiin kuuluvat erityishuollon asiakkaan toimintakyvyn parantaminen, jolla tarkoitetaan vammaisuudesta johtuvan toiminnan haitan vähentämistä. KTO on täydentänyt kuntien omaa palvelutoimintaa 50 vuoden ajan. KTO:n arvoihin lukeutuvat turvallisuus, toista ihmistä arvostava vuorovaikutus, tasa-arvo ja yhteishenki. (Kto–vs i.a.)

Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus, KTO tarjoaa osaamiskeskuksien asiantuntijuutta ja erilaisia palveluita kuten esimerkiksi:

- tutkimusta ja kuntoutusta
- kehitysvammapsykiatrisen kriisi- ja tutkimusyksikön palvelua
- asumispalvelua
- opetus, työ- ja päivätoimintaa. (Kto–vs i.a.)

KTO:n strategisina tavoitteina on järjestää kehitysvammaisille henkilöille asumispalveluja ja siihen liittyviä tukipalveluja. Laitosasumista on tarkoitus vähentää suunnitelmallisesti ja hallitusti. Päämääränä on tuottaa kehitys- ja vaikeavammaisten tarpeita ja toiveita vastaavia asumisratkaisuja sekä toimia kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksena. (Kto–vs i.a.)

Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus tarjoamissa asumispalveluissa noudatetaan valtakunnallista ohjeistusta ja yksilöllisen tuen laatukriteerejä. Asumispalvelujen järjestämisessä ja tuottamisessa huomioidaan yksilölliset tarpeet. Vammaiselle henkilölle pyritään tarjoamaan mahdollisimman oman näköinen elämä. (Kto–vs i.a.)

3.6 Ikääntyvä kehitysvammainen

Aikuisikäisellä kehitysvammaisella on samankaltainen ikääntymisen prosessi kuin muullakin väestöllä. Eräillä toimintojen alueilla saattaa ilmetä asteittaista heikkenemistä, mutta se ei estä kehitysvammaisen aktiivista osallistumista elämän eri tilanteisiin. (Seppälä 2008.)

Ikääntymiseen liittyvä toimintakyvyn heikkeneminen on pidettävä erillään sairauksien, dementian, vakavan masennuksen, aistivammojen tai sosiaalisten ja ympäristötekijöiden aiheuttamista haitoista. Ikääntymiseen liittyvät aina biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät, jotka kaikki vaikuttavat yhdessä siihen, miten ikääntymisen yksilöllinen prosessi tapahtuu. (Seppälä 2008.)

Seniori-ikävaiheelle ominaiseen elämänmuotoon tulisi olla mahdollisuus, ja myös kehitysvammaiselle henkilölle on erityisen tärkeää mielekäs iänmukainen sosiaalinen rooli asuinyhteisössä elämänlaadun kannalta. Ikääntyvän kehitysvammaisen itsemääräämisoikeutta ja omia valintoja tulisi tukea silloinkin, kun toiminnallinen taso on jo taantumassa. (Seppälä 2008.)

3.6.1 Muistisairaus ja vuorovaikutus

Downin syndroomaan liittyy pitkäaikaisen muistin heikentyminen 50. ikävuoden jälkeen, ja siksi on merkityksellistä kuvata työssäni vielä muistisairautta ja miten kommunikointi muuttuu sairauden edetessä.

Muistisairaahan henkilön kyky ilmaista itseään ja ymmärtää lähikontaktissa olevien henkilöiden viestintää saattaa muuttua. Muistisairauden edetessä puhe, lauseet ja sanat häviävät vähitellen. Vuorovaikutuksessa kommunikoinnin ei tarvitse olla vain puheen varassa, vaan kohtaaminen ja yhteisymmärrys voivat tapahtua sanattomasti esimerkiksi katseen välityksellä, yhteisellä hymyllä, kosketuksella ja läheisyydellä. (Papunet i.a.)

Muistisairaiden ihmisten parissa työskentelevien henkilöiden ammatilliseen osaamiseen kuuluu hyvät vuorovaikutustaidot, ja heidän tulee myös tietää, miten muistisairaus muuttaa ihmisen kommunikointia. Muistisairaahan henkilön seurassa työntekijä voi sopeuttaa oman viestintänsä vuorovaikutustilanteen mukaiseksi. (Papunet i.a.)

3.7 Esteetön ja saavutettava kommunikaatio

Kaikilla ihmisillä on oikeus kommunikointiin, joka on yksi perusoikeuksistamme. Perus- ja ihmisoikeuksia turvataan sekä kansainvälisillä sopimuksilla että kansallisilla laeilla. Vammaispolitiikan avulla pyritään takaamaan vammaisten henkilöiden ihmis- ja perusoikeuksien toteutuminen myös käytännössä. Kommunikointiin liittyviin ihmisoikeuksiin kuuluu oikeus ilmaista ja vastaanottaa tietoa ja ajatuksia eli ilmaisu- ja sananvapaus. (Papunet i.a.)

Kommunikaatiolla tarkoitetaan tietoista vastavuoroista toimintaa, jossa ihmiset ilmaisevat, vastaanottavat ja tulkitsevat viestejä. Vuorovaikutustilanteen viestinnässä voidaan käyttää myös ei-sanallista viestintää esimerkiksi eleitä, ilmeitä, kehon asentoja, osoittamista ja katseen kohdistamista. Puheella kommunikoiden puheen äänensävyt voivat tukea ja auttaa viestin ymmärtämisessä. (Tikoteekki 2007, 3.)

Kommunikointiin tarvitaan kykyä olla vuorovaikutuskontaktissa toisen henkilön kanssa, jolloin voi tapahtua viestien ja ilmaisujen vuorottelua. Henkilöllä pitää olla myös kykyä vastaanottaa toisten henkilöiden viestejä eri aistikanavien kautta. Lisäksi tarvitaan kielellistä kykyä, jolla voi tuottaa viestejä sekä tulkita muiden henkilöiden viestejä. Viestien tuottamiseen tarvitaan myös kommunikointikeino ja taitoa kommunikaatiokeinoon käyttämiseen. (HAASTE-hanke 2012.)

Yleisesti esteettömyydellä on kuvattu rakennetun ympäristön toimivuutta, jonka suunnittelussa pyritään ottamaan huomioon vammaisten ihmisten erityistarpeet. Nykyisin esteettömyydellä tarkoitetaan kaikkea yhteiskunnan toimintaa, myös tuotteiden ja palveluiden helppokäyttöisyyttä sekä palveluiden ja viestinnän saavutettavuutta kaikkien käyttäjien osalta. (Papunet i.a.)

Esteettömyyteen liittyy myös saavutettavuus. Perinteisesti esteettömyyskäsitteys on keskittynyt vammaisryhmiin ja näihin ryhmiin kohdistuviin ennakkoluuloihin. Esteettömyyttä voidaan edistää asennemuutoksella, jotta vammaisiin ihmisiin kohdistuvat ennakkoluulot eivät olisi esteenä vammaisten ihmisten jokapäiväisen elämän sujuvuuden näkökulmasta. (Papunet i.a.)

Kommunikoinnin esteettömyys ja saavutettavuus merkitsevät sitä, että tiedonsaanti ja tiedon välittäminen tapahtuu monilla erilaisilla viestintäkeinoilla. Kaikilla ihmisillä, ja myös puhevammaisilla ihmisillä, on oltava oikeus esteettömään kommunikointiin ja saavutettavaan tietoon omilla kommunikointikeinoillaan. Esteetön kommunikointi ei voi pohjautua vain puhutun tai kirjoitetun yleiskielen käyttöön, vaan esimerkiksi selkokielellä, viittomilla tai kuvilla ja graafisilla merkeillä voidaan kommunikoida. (Papunet i.a.)

Esteettömään kommunikointiin tarvitaan kommunikointimateriaalia tai kommunikoinnin apuvälineitä, tulkkipalvelun käyttöä sekä fyysisesti ja asenteellisesti esteetöntä kommunikointiympäristöä. (Papunet i.a.)

Hyvän kommunikointikumppanin taitoihin kuuluu, että hän reagoi puhevammaisen kommunikointialoitteisiin. On tärkeää myös antaa toiselle osapuolelle aikaa vastauksen muodostamiselle, sillä puhevammaisen reaktioaika saattaa olla pitkä. Kysymyksiä muodostaessa pitäisi osata kysyä avoimia kysymyksiä ja välttää kysymyksiä, joihin voi vastata myöntävästi tai kieltävästi. Osaavampi kommunikointikumppani ei puhu kommunikointimenetelmän käyttäjän puolesta, mutta huolehtii, että kommunikointimenetelmät ovat läsnä keskustelutilanteessa. (Honkanen 2014.)

4. KEHITTÄMISTEHTÄVÄN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA KOHDERYHMÄ

Opinnäytetyön kehittämistehtävän toimintaympäristönä oli Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus, KTO:n, Varsinais-Suomen Erityishuoltopiirin Turun Kuunarin asumisyksikkö. Tässä asumisyksikössä asuvat opinnäytetyön kolme kohdehenkilöä. Opinnäytetyön työelämänohjaajana toimi Kuunarin asumisyksiköstä kehitysvammaisten ohjaaja Teija Toppinen. Seuraavassa esittelen tarkemmin asumisyksikkö Kuunarin ja työni kohdehenkilöt. Kuunari on yksi asumispalvelunmuoto, jota Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus tarjoaa seniori-ikäisille kehitysvammaisille henkilöille.

4.1. Asumisyksikkö Kuunari

Kuunari on 18-paikkainen avohuollon asumisyksikkö, joka tarkoitettu seniori-ikäisille kehitysvammaisille henkilöille. Asumisyksikön seniori-ikäisten kehitysvammaisten henkilöiden avun, tuen ja ohjauksen tarve on yksilöllistä ja saattaa kasvaa ikääntymisen myötä. (Kto–vs i.a.)

Asumispalveluyksikkö Kuunarin toiminnan tavoitteena on huomioida asukkaiden yksilölliset tarpeet. Jokaiselle pyritään järjestämään tukea ja palveluita siten, että oman näköinen hyvä elämä mahdollistuisi. Kuunari voi olla asumisyksikön asiakkaalle pysyvä loppuelämän koti, ja tavoitteena on tarjota niitä kaikkia palveluita, joita tarvitaan ikääntymisen myötä. Kuunarissa tarjotaan myös viriketoimintaa, johon asukkaat voivat osallistua. Lisäksi on mahdollista osallistua retkille ja lähiyhteisöjen toimintaan. (Kto–vs i.a.)

Kuunarin asumisyksikkö sijaitsee kerrostalossa, joka on Turun keskustan läheisyydessä. Kuunarissa asuu 18 kehitysvammaista henkilöä, joiden ikä vaihtelee 40–75 vuoden välillä. Jokaisella asukkaalla on oma huone, joka on pyritty kalustamaan asukkaan toiveiden mukaisesti. Yhteisiä tiloja ovat keittiö ja ruokasali sekä kaksi isoa olohuonetta. Tiloihin kuuluvat myös kodinhoituhuone ja sauna. Asukkaiden käytössä on myös kuntosali ja oleskelupiha.

Henkilökunnan käytössä on oma toimistotila. Yksikössä toimii moniammatillinen henkilökunta, jonka esimies on koulutukseltaan sosionomi. Lisäksi yksikössä työskentelee kehitysvammaisten ohjaaja, viittomakielen ohjaaja, sairaanhoitaja ja lähihoitaja. Vakituksia työntekijöitä on 20 ja työntekijät tekevät vuorotyötä. Aamuvuorossa työskentelee viisi lähihoitajaa, sairaanhoitaja, kehitysvammaisten ohjaaja ja yksikön esimies. Iltavuorossa hoitajien lukumäärä on kuusi. Viikonloppuvuorossa työskentelee kuusi hoitajaa sekä aamu- että iltavuorossa. Vapaa-ajan avustaja on käytössä kuudella kehitysvammaisella asukkaalla, ja avustajan työtuntien määrä on n. 15 tuntia kuukaudessa. (Teija Toppinen henkilökohtainen tiedonanto 11.5.2015.)

4.2 Kehittämistehtävän kohderyhmän kuvaus

Opinnäytetyöni kohdehenkilöt ovat iältään 50–74 vuotiaita. Kaksi kohdehenkilöstä on miehiä ja yksi on nainen. He eivät ole saaneet perusopetusta eikä kukaan heistä ole käynyt peruskoulua. Kaikille kohdehenkilöille oli tehty kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi Kehitysvammaliiton tutkimus- ja kehittämiskeskuksen kehittämällä TOIMI -lomakkeella vuosien 2014–2015 välisenä aikana. Kohdehenkilöiden nimiä ei julkisteta työssäni, vaan henkilöt on koodattu numeroilla 1,2 ja 3. Työskennellessäni erityisavustajana tapasin kaikki kohdehenkilöt ja tutustuin heidän asumisyksikkönsä arki- ja vapaa-ajan toimintaan.

Kohdehenkilöiden taustatietojen kuvailut perustuvat omiin kokemuksiini toimiessani erityisavustajana asumisyksikössä. Kuvaukset ovat lyhyitä ja niiden on tarkoitus kuvata kohdehenkilöiden toimintaa, kommunikaatiota ja heidän kiinnostuksensa kohteita. Toimintakyvyn arviointilomakkeessa on arvioitu henkilön ilmaisutaitoja, tarkkaavuutta ja toiminnanohjausta, välineellisiä taitoja, sosiaalista tilannetajua, ihmissuhdetaitoja ja empatiaa. Arvioinnit kohdehenkilöiden toimintakyvyistä on esiteltynä liitteessä 1.

4.2.1 Kohdehenkilö 1

Kohdehenkilö 1 vaikuttaa toiminnoissaan rauhalliselta ja ohjautuu puheella melko hyvin erilaisissa tilanteissa. Aamulla hän ei välttämättä tervehdi ääneen, mutta hymyilee vastavuoroisesti ja siirtyy pyydettyäessä rauhallisesti aamun hoitotoimenpiteiden pariin, jolloin hän esimerkiksi pystyy omatoimisesti suoriutumaan käsienpesusta. Pukeutumisen yhteydessä hän pystyy tekemään valintoja, kun hänelle tarjotaan mahdollisuus valita kahdesta eri vaihtoehdosta, sillä en ole havainnut, että hän itsenäisesti valitsisi päivän vaatekertansa vaatekaapista. Aamuaskareissa hän osallistuu päiväpeiton sijaamiseen, minkä jälkeen hän siirtyy aamupalalle omatoimisesti ja hakeutuu omalle paikalleen. Hän ei välttämättä tervehdi muita, mutta hymyilee kyllä tutuille. Syötyään hän vie astiat pois tiskipöydälle ja päättää omatoimisesti haluaako hän mennä huoneeseensa vai jääkö ruokasaliin katsomaan televisiota. Päivän aikana hän saattaa katsella omassa huoneessaan kirjoja tai lehtiä, jotka hän itsenäisesti ottaa ja laittaa pois laatikostoonsa. Lisäksi hän kuuntelee musiikkia mielellään. Häneltä kysyttäessä, haluaako hän kuunnella musiikkia, hän ei välttämättä vastaa kysymykseen, mutta saattaa vastata siihen hymyilemällä. Kun tarjoan hänelle valittavaksi kahta musiikki-CD:tä, hän yleensä valitsee niistä yhden. Valintoja kysyttäessä hän ei vastaa puheella, mutta musiikin soidessa, kun hänelle laulaa, niin hän saattaa tapailla laulun sanoja tai jopa laulaa itse mukana, mutta hyvin hiljaisella äänellä. Hän saattaa olla myös hymyillen laululeikissä mukana, kun esimerkiksi ottaa hänen kädestään kiinni ja heiluttaa niitä. Hän ei kuitenkaan tee itse aloitteita vuorovaikutustilanteissa eikä hän ole juuri ”jutustellut” kanssani. Musiikkikerhosta hän nauttii ja osallistuu kerhon toimintaan. Hän pystyy valitsemaan soittimen korista, mutta kerhon yleiseen keskusteluun hän ei osallistu eikä ilmaise mielipiteitä. Kerhossa hän myös ohjautuu tanssimaan, jos siihen on mahdollisuus. Taidepiirissä hän pystyy myös tekemään valintoja, mutta hän ei sielläkään osallistu keskusteluun tai ilmaise puheellaan mielipiteitä. Siirtymätilanteet sujuvat häneltä rauhallisesti, mutta hän tarvitsee myös omaa aikaa niissä. Kohdehenkilöllä on huoneessaan esillä esimerkiksi vaatekaapin hyllyjen kohdilla irtokuvia, jotka esittävät, mitä vaatteita hyllyllä on.

4.2.1 Kohdehenkilö 2

Kohdehenkilö 2 on toiminnoissaan rauhalliselta ja hän ohjautuu hyvin puheella erilaisissa tilanteissa. Aamulla hän saattaa vastata ääneen tervehdykseen ja ottaa katsekontaktin. Kun häneltä kysyy esimerkiksi nukuitko hyvin, hän saattaa vastata lyhyesti ”juu, juu”. Hän siirtyy pyydettyäessä rauhallisesti aamun hoitotoimenpiteiden pariin, jossa esimerkiksi hän pystyy omatoimisesti suoriutumaan käsienpesusta. Pukeutumisen yhteydessä hän pystyy tekemään valintoja, kun hänelle tarjotaan mahdollisuus valita kahdesta eri vaihtoehdosta, mutta hän saattaisi ohjaamalla siirtyä vaatekaapille ja pystyä valitsemaan ohjattuna kaapista päivän vaatteensa. Aamuaskareissa hän osallistuu päiväpeiton sijaamiseen, jonka jälkeen hän siirtyy aamupalalle omatoimisesti ja hakeutuu omalle paikalleen. Hän ei välttämättä tervehdi muita, mutta hän vastaa lyhyesti hoitajien kysymyksiin ja hän tekee valintoja, jos häntä pyydetään valitsemaan kahdesta eri juomavaihtoehdosta. Syötyään hän vie astiat pois tiskipöydälle ja omatoimisesti hän siirtyy joko huoneeseensa tai hän jää ruokasaliin katsomaan televisiota. Päivän aikana hän saattaa istua yksin omassa huoneessaan ja hänellä voi olla kädessään hänelle tuttuja esineitä, joita hän voi hypistellä. Lisäksi hän tykkää kuunnella musiikkia, ja kun häneltä kysyy, että haluaako hän kuunnella musiikkia, hän yleensä vastaa kysymykseen ”juu, juu”. Hän yleensä pystyy valitsemaan kuunneltavaksi haluavansa musiikki CD:n, kun hänelle tarjoaa kahta vaihtoehtoa valittavaksi. Hän ei itse aloita keskustelua, mutta ilmaisee itseään lyhyillä lauseilla ja joskus hän puhelee itsekseen useamman sanan lauseita tai hän toistelee fraaseja. Siirtymätilanteen sujuvat häneltä rauhallisesti ja joskus hän saattaa tulkita tilannetta tai seuraa muiden henkilöiden tekemisiä ja ottaa siitä vihjeen, mitä seuraavaksi tapahtuu. Esimerkiksi, jos hän havaitsee muiden poistuvan oleskelutilasta, niin hän saattaa myös itse lähteä pois. Hän ei kuitenkaan tee itse aloitteita vuorovaikutustilanteissa ja mutta vastailee lyhyesti kysymyksiin ja ottaa katsekontaktin. Musiikkikerhosta hän nauttii ja hän osallistuu siellä toimintaan. Hän pystyy valitsemaan soittimen korista, mutta kerhon yleiseen keskusteluun hän ei osallistu eikä ilmaise mielipiteitään. Kerhossa hän myös ohjautuu tanssimaan, jos hänellä on siihen mahdollisuus.

Hän tykkää myös ulkoilusta ja lähtee mielellään ulos kävelemään hoitajan kanssa. Hänellä on huoneessaan viikko-ohjelma, joka ei ole kuvitettu vaan kirjoitettu viikko-ohjelma. Lisäksi hänellä on kommunikointitaulu kylpyhuoneessa, jota hän ei itse aktiivisesti käytä. Hän lähtee myös yleensä toimintaan mukaan, kun häntä esimerkiksi pyytää ottamaan pyykkikorin ja kantamaan sen pesukoneen luo vaatehuoltohuoneeseen.

4.2.3 Kohdehenkilö 3

Henkilö 3 on luonteeltaan rauhallinen ja hän pyrkii ilmaisemaan itseään epäselvällä puheella. Häntä tervehtiessä aamulla, hän vastaa hitaasti, mutta kohteliaasti ”hyvä huomenta” tai ”huomenta”. Hyvin usein hän myös ottaa kädestä kiinni ja hän on melko hyvin vuorovaikutuskontaktissa. Hänellä on liikkumisessa apuvälineenä pyörätuoli, jolla hän ei itsenäisesti liiku, mutta käsillä hän pystyy tarttumaan tavaroihin, mutta hän tarvitsee erilaisissa tilanteissa avustamista. Ruokailutilanteen päätyttyä hän yleensä ilmaisee tarvitsevansa apua ja käsien pesu on hänelle tärkeää. Hän saattaa kommentoida itseään kiinnostavia asioita, kuten ohikulkevaa liikennettä, jota hän seuraa ikkunasta katsellen. Hän pystyy tekemään valintoja ja vastaamaan epäselvällä puheella, mutta hänen puheesta voi olla välillä vaikeaa saada selvää. Hän käy musiikkikerhossa ja hän osallistuu sen toimintaan mahdollisuuksien mukaan. Hän pystyy valitsemaan soittimen korista ja hän saattaa osallistua kerhon yleiseen keskusteluun ilmaisemalla mielipiteitään. Keskustelutilanteessa hän saattaa kommentoida paljonkin, mutta hän ei malta aina odottaa vuoroaan, josta hänelle saattaa toinen kerholainen huomauttaa. Kerhossa hän myös ohjautuu mukaan tanssimaan, jos hänellä on siihen mahdollisuus. Kohdehenkilö tykkää myös ulkoilusta ja hän lähtee mielellään ulos ulkoilemaan hoitajan kanssa. Huoneessaan hän tykkää kuunnella hengellisiä hartausohjelmia radiosta tai katsoa niitä televisiosta. Lisäksi hän lähtee mielellään kirkkoreissuille. Hän myös tarkkailee ikkunasta säätilaa ja hän katselee mielellään asuntonsa ikkunasta ohikulkevaa liikennettä ja koiriaan ulkoiluttavia ihmisiä.

Häntä kiinnostavat esimerkiksi linja- ja kuorma-autot sekä pyöräilijät, joita nähdessään hän saattaa kommentoida jotain niistä. Kohdehenkilöllä on pyörätuolissaan vihreä kyllä ja punainen ei –vastauskortti. Lisäksi hänellä on irtokuvakansio ja viikko-ohjelmataulu, joita hän ei käytä aktiivisesti.

4.3 Kohdehenkilöiden kommunikaation tarvekartoitus

Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikaatiomenetelmän käyttöönoton tulee olla suunnitelmallista, ja ensiksi pitää kartoittaa millainen kommunikointiongelmia on kyseessä. Työ kannattaa aloittaa selvittämällä henkilön yleiset taustatiedot ja se, onko hänellä kokeiltu aikaisemmin kommunikaatiomenetelmiä ja minkä tyyppisiä menetelmiä. Tämän lisäksi pitää selvittää henkilön nykyinen viestintätapa ja miten halu vastavuoroiseen viestintään ilmenee. Ennen suunnittelun aloittamista tulisi olla selvillä myös, millainen on henkilön puhekyky eli kuinka hyvin henkilö kykenee tuottamaan puhetta tai äänteitä ja kuka ymmärtää henkilön puhetta. Selvitystyöhön tulee sisällyttää myös henkilön kehitystason eli ymmärtääkö henkilö muodon ja koon käsitteitä tai onko hänellä esineen tai kuvan yhteyden ymmärtäminen. Lisäksi olisi hyvä saada selville henkilön näkö- ja hahmotuskyky sekä kuulo- ja kuullun ymmärtämiskyky. Jos kommunikoinnissa tarvitaan apuvälineitä, tulee suunnittelussa myös huomioida henkilön motoriset taidot ja edellytykset esimerkiksi kuvien osoittamiselle käden sormella tai nyrkillä. Kuvien tai apuvälineiden sijoittamista on myös hyvä pohtia etukäteen. (Malm ym. 2004, 143.)

5. KOMMUNIKAATIOMATERIAALIN TARVE JA KÄYTTÖ

Kuunarin asumisyksikössä on otettu käyttöön vuoden 2015 aikana kuvakommunikaatiossa käytettäviä PCS –kuvia (Picture Communication Symbols), jotka ovat yksinkertaistettuja piirroskuvia ja niiden ylä- tai alapuolelle voi kirjoittaa kuvan merkityksen (Malm ym.2004, 136). PCS- kuvia on esimerkiksi käytetty viikko-ohjelmataulussa ja kehitysvammaisen henkilön toiminnan ohjauksessa. Asukkaan huoneessa voi olla myös kuvitettu päiväjärjestys irtokuvina. Lisäksi neljälle asukkaista laadittiin kevään 2015 aikana kommunikaatiopasseja Diakonia-ammattikorkeakoulun tulkkiepiskelijoiden toimesta. Yksikössä käytössä olevat PCS-kuvat on tehty Boardmaker-ohjelmalla tai Papunetin kuvatyökalulla. Kuunarissa ei ole kokeiltu valokuvien käyttöä kuvakommunikaation tukena. Keskustelumaton soveltuvuutta on kokeiltu päiväjärjestys- ja toiminnanohjaustauluna, ja siitä on saatu positiivisia kokemuksia, mutta kovin aktiivisessa käytössä se ei ole tällä hetkellä. Nykyiset käytössä olevat kommunikaatiomenetelmät eivät aina riitä tukemaan kehitysvammaisen päivittäistä toimintaa ja opinnäytetyössäni olisikin tarkoitus luoda kolmelle kohdehenkilölle kommunikointi- ja vuorovaikutustaitojen ylläpitämiseen kuvia päiväjärjestykseen, kuvakommunikointi- tai toimintatauluja ja kommunikointipasseja.

Opinnäytetyön tarkoituksena on myös antaa kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen ylläpitämiseen ja edistämiseen ideoita, joilla voitaisiin parantaa kehitysvammaisen henkilön sosiaalisen elämän laatua yksikön arjessa ja päivittäisissä toiminnoissa. Opinnäytetyöstä hyötyisivät asumisyksikön henkilökunta, jota ohjattaisiin käyttämään puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä yksikössä arjen tilanteissa tai kehitysvammaisen vapaa-ajan toiminnassa.

Kuunarin asumisyksikön moniammatilliseen henkilöstöön ei kuulu kommunikaatio-ohjaajan toimi. Asumisyksikössä ei ole laadittu suunnitelmaa, miten kommunikaatio-ohjausta voitaisiin lisätä yksikön toimintaan tai miten puhetta tukevien ja korvaavien menetelmien käyttöön otto tulisi toteuttaa suunnitellusti.

5.1. Erilaiset puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät

Puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista käytetään lyhennettä AAC, jolla tarkoitetaan englanninkielistä termiä Augmentative and Alternative Communication. AAC-kommunikaation piiriin lukeutuvat myös menetelmän käyttäjä, jolla on kommunikoinnin häiriö tai ongelma, käytettävä kommunikointimenetelmä ja ympäristön, missä vuorovaikutus tapahtuu. (Huuhtanen 2012, 15.)

Puhetta korvaavalla kommunikoinnilla (alternative communication) tarkoitetaan viestintää, jossa ei käytetä puhetta, mutta voidaan kommunikoida erilaisilla keinoilla. Puhetta tukevaa kommunikointia (augmentative communication) käytetään tilanteessa, jossa puhe on puutteellista tai epäselvää, jolloin puheen lisäksi voi kommunikointikeinoina olla kuvat tai tukiviittomat. (Huuhtanen 2012, 15.)

Kommunikaation apuvälineitä voivat olla:

- kuvat
- kuvakommunikointikansio
- kuvakommunikointitaulu
- puhelaite
- kommunikointiohjelma. (Papunet i.a.)

Kirjoittaminen on luonteva tapa korvata puhe, mikäli puhekyvyn menetykseen ei liity kirjoittamisvaikeutta tai visuaalisen hahmottamisen ongelmaa. Tällöin apuvälineeksi soveltuvat laitteet ja ohjelmat, jotka muuntavat kirjoitetut tekstit puheeksi. (Papunet i.a.)

Puhetta korvaavassa kommunikoinnissa viestintä tapahtuu myös sanattomien ilmaisukeinojen eli eleiden ja kehonkielen kautta. Toisille sanaton ilmaisu saattaa olla ainoa tapa kommunikoida. (Papunet i.a.)

Seuraavissa luvuissa esitellään sellaisia puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä yksityiskohtaisemmin, jotka ovat merkityksellisiä Kuunarissa tehdyn työn kehittämisessä. Puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä ovat kuvien avulla kommunikointi, irtokuvakansio –menetelmä, kirjoittaminen, piirtäminen, tukiviittominen ja esinekommunikointi. Sosiaalisia vuorovaikutustaitoja voidaan tukea sosiaalisen tarinan ja keskustelumaton avulla.

5.2 Kuvakommunikointi

Erilaisia kuvia voidaan käyttää ilmaisun ja ymmärtämisen välineenä. Kuvakommunikointi kuitenkin edellyttää, että henkilö ymmärtää kuvan ja sitä esittävän asian yhteyden. Kuvien avulla ilmaistuilla viesteillä ei aina tavoiteta samaa kerronnan luovuutta ja tarkkuutta kuin esimerkiksi puheella, kirjoittaen tai viittomakommunikoinnilla. Kuvien avulla tapahtuvaa viestintää voidaan kuitenkin käyttää, vaikka henkilön kielellisissä taidoissa olisi isojaikin puutteita. (Papunet i.a.)

Ilmaisu tai viesti voidaan muodostaa, joko yhdellä tai useammalla kuvalla. Mitä useampaa kuvaa henkilö käyttää viestinsä ilmaisemiseen, sitä yksiselitteisemmin voi viestin vastaanottaja ilmaisun ymmärtää. Mitä epätarkempi ilmaisu on, sitä enemmän tarkentavia kysymyksiä pitää viestin vastaanottajan tehdä. (Papunet i.a.)

Kuvakommunikaatiossa voidaan käyttää kaupallisten kuvapankkien kuvia, joita ovat

- PCS-kuvat (Picture Communication Symbols)
- Piktogrammit (Pictogram Ideogram Communication)
- WLS-kuvat (Widgit Symbols)
- Nilbild-piirroskuvat. (Papunet i.a.)

Kehitysvammaliitto ylläpitää Papunetin kuvapankkia, jossa olevat kuvamateriaalit on koostettu ilmaisista kuvapankkien kuvista. Kuvapankin kuvia (kuva 1) voi käyttää ei-kaupallisiin tarkoituksiin, mutta kuvia saa tulostaa ja tallentaa omalle koneelle. Papunetin kuvapankin kuvia voi käyttää kommunikoinnissa, kuntoutuksessa ja opetuksessa. (Papunet i.a.)

Papunetin kuvapankki sisältää seuraavanlaisia materiaaleja:

- piirroskuvia
- valokuvia
- viittomakuvia
- Sclera-piktogrammeja
- Mulberry-kuvia
- ARASAAC-kuvia (Los Sistemas Aumentativos y Alternativos de Comunicación, SAAC). (Papunet i.a.)

Valokuva

Piirroskuva

viittomakuva

Sclera-Piktogrammi

Mulberry-kuva

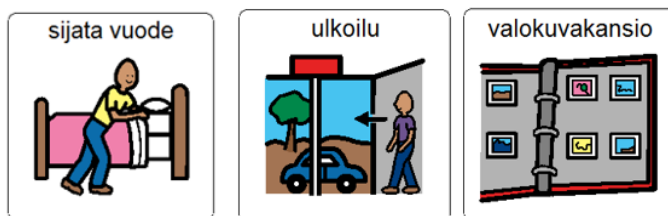

ARASAAC-kuva

KUVA 1. Papunetin kuvapankin kuvia aiheesta kukka (Papunet i.a.)

Lisäksi kuvatyökalun internetsivulle voi muokkauksen ajaksi siirtää omia valokuvia, mutta niitä ei pysty tallentamaan kuvatyökalun käyttämään kuvapankkiin. (Papunet i.a.)

Suomessa yleisemmin käytetään kuvien tuottamiseen Boardmaker-tietokoneohjelmaa, jossa on saatavilla noin 9000 suomenkielistä PCS-kuvaa (kuva 2). Tietokoneohjelman kuvapankin oikeudet omistaa yhdysvaltalainen Mayer-Johnson niminen yritys. (Huuhtanen 2012, 61.)

KUVA 2. Esimerkkejä Boardmaker-ohjelman PCS-kuvista (Boardmaker©1990-2010 Mayer-Johnson)

Yksittäisiä kuvia voidaan käyttää tilanteissa, joissa tarvitaan ennakkointia, struktuurin luomista, oman toiminnan ohjausta, tuetaan oman muistin toimintaa ja helpotetaan valintojen tekemistä. Lisäksi ympäristön kuvittamisella voidaan muistuttaa esineiden käyttötarkoituksesta, hahmottaa paikkoja ja tiloja ja auttaa aikakäsityksen muodostumista. (Honkanen 2014.)

Kuvia voidaan sijoittaa myös kansioon, ja kansiosta olisi hyvä tehdä käyttäjänsä näköinen, jossa olisi yksilöllistettyjä kuvia esimerkiksi ihmisistä, vapaa-ajan toiminnasta ja paikoista. Kuvien valinnassa kannattaa kiinnittää huomiota merkkien kokoon, sijoitteluun, väritykseen ja kuvien määrään. Lisäksi olisi kiinnitettävä huomioita kuvien yhteyteen sijoittuvaan tekstin muotoiluun kuten, kirjainten kokoon, tyyliin ja tekstin sijoittamiseen johdonmukaisesti kuvan ylä- tai alapuolelle. Kansion toimivuuteen käyttötilanteissa vaikuttaa myös kansion koko, kannettavuus tai miten se kulkeutuu henkilön mukana eri tilanteissa. Yleensä kuvat kannattaa laminoida, jotta ne kestävät kulutusta. (Honkanen 2014.)

5.3 PECS –menetelmä

PECS (Picture Exchange Communication System) on irtokuvan vaihtoon perustuva menetelmä. Sillä voidaan opettaa kommunikaatioon tähtääviä vuorovaikutustaitoja sekä aloitteellisuutta sosiaalisissa tilanteissa.

Puheterapeutti Lori Frost ja psykologi Andrew Bondy ovat kehittäneet tämän vuorovaikutuksen oppimiseen tähtäävän AAC-menetelmän. PECS–menetelmällä voi viestinnän perusidean oppimista soveltaa aikuisellekin, jolla on kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitoihin vaikuttava ongelma. (Papunet i.a.)

5.4 Esinekommunikointi

Vaikeasti kehitys- ja aistivammaisten henkilöiden kanssa voidaan käyttää esineitä kommunikointitilanteissa. Esineitä voi tarkastella helpommin kuin kuvia ja esineen pintaa voi jopa haistaa tai maistaa. Ikääntyessä henkilöiden kosketusaisti voi korostua ja esineitä pystyykin tunnustelemaan paremmin kuin kuvia. Esineen merkityksen voi oppia esineen käyttötilanteessa. Esimerkiksi lusikalla syöminen liittyy lusikkaan, jolloin lusikka symboloi syömistä. Esineiden käyttöä kommunikoinnin apuvälineenä pitää kuitenkin harjoitella samalla tavalla kuin muitakin puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä. (Papunet i.a.)

5.5 Kirjoittaminen ja piirtäminen

Puheen tukena voidaan käyttää kirjoittamista, jos puheäännessä tai ääntöelimistössä ei ole toimintahäiriöitä ja puhevammaan ei liity kielellisiä vaikeuksia. Lisäksi kirjoittamista voidaan käyttää, jos kuullun hahmottamisessa on ongelma tai henkilö ei itse tuota puhetta. Tänä päivänä on saatavilla erilaisia kirjoittamiseen perustuvia laitteita ja tietokoneohjelmia, jotka toistavat kirjoitetut viestit puheena. (Papunet i.a.)

Vuorovaikutustilanteessa voidaan antaa vihje viestistä piirroksen, sanan alkukirjaimen tai sanan ensimmäisen tavun avulla, jos sanaa ei pystytä tuottamaan puheella. Sanojen tai sananalkujen kirjoittaminen saattaa auttaa myös puheen ymmärtämistä samalla tavalla kuin asian havainnollistaminen kuvalla. (Papunet i.a.)

5.6 Nopea piirrosviestintä

Nopea piirrosviestintä–menetelmä on kehitetty v. 1996 Kilon päiväkodissa ja sitä on kutsuttu nimellä ”Nopea piirroskuvakommunikointi”. Nopealla piirrosviestintä–menetelmällä (engl. Quick Drawing Communication System) tuetaan viestintää keskustelutilanteissa, joissa kommunikointilaitteesta tai –taulusta ei löydy tarvittavia kommunikointikuvia tai symboleja. Menetelmää sopii käytettäväksi myös tilanteissa, joissa kommunikoinnin apuvälineitä ei voida käyttää. Menetelmässä on tärkeintä piirtää puhetta tukevia kuvia nopealla tahdilla. Piirretyn kuva tuottamiseen ei tarvita taiteellisia kykyjä, sillä piirroskuvien olemuksen merkitys käy ilmi keskustelun aikana. (Papunet i.a.)

5.7 Tukiviittomat

Tukiviittomat ovat yksittäisiä perusviittomia viittomakielestä, joita voidaan käyttää puhetta tukevana tai puhetta korvaavana kommunikaatiomenetelmänä eriasteisissa puheen ja kielenkehityksen häiriöissä. Tukiviittominen eroaa kuitenkin viittomakielisestä ilmaisusta muun muassa rakenteensa puolesta, koska tukiviittomilla ilmaistaan yleensä viestin kannalta vain keskeiset sanat tai avainsanat puhutun suomen kielen mukaisessa järjestyksessä. Aiemmin tukiviittomia on kutsuttu avainviittomiksi, selkoviittomiksi sekä puhetta vahvistaviksi viittomiksi. (Papunet i.a.)

Tukiviittomien omaksuminen tapahtuu mallioppimisen kautta samalla tavalla kuin puheen tai minkä tahansa muun kommunikointikeinon omaksuminen. Tukiviittomat soveltuvat henkilöille, jotka pystyvät havaitsemaan ja tulkitsemaan käsillä tuotettuja liikkeitä sekä itse tuottamaan käsillä liikkeitä puhumisen aikana. Käsien käytössä tarvitaan kuitenkin ylävartalon ja yläraajojen asennonhallintaa. (Papunet i.a.)

5.8 Tuetun keskustelun menetelmä

Tuetun keskustelun menetelmä (SCA™ Supported Conversation fo Adults with Aphasia) on alun perin kehitetty terveydenhuollon ammattilaisille. Tuetulla keskustelun menetelmällä helpotetaan esimerkiksi afaattisen henkilön osallistumista oman hoitonsa suunnitteluun. Tuetun keskustelun menetelmään voidaan kuitenkin hyödyntää puhevammaisen kanssa kommunikoitaessa, jolloin käytetään sekä kuvia että kirjoitettuja avainsanoja tukemaan keskustelun kulkua. (Aivoliitto, 2012 25)

5.9 Sosiaalinen tarina

Sosiaalisia vuorovaikutustaitoja voidaan tukea sosiaalisen tarinan avulla. Sosiaalisen tarinan avulla voi ennakoida sekä tehdä tutummaksi ja turvallisemmaksi sosiaalisia tilanteita. Kirjoitettu sosiaalinen tarina on hyvä visualisoida kuvilla, jolloin kuvatarina auttaa paremmin ymmärtämään sosiaalista tilannetta. (Valmentava i.a.)

Sosiaalinen tarina on pedagoginen työskentelymenetelmä, jonka Carol Gray kehitti 1990 -luvun alussa USA:ssa. Vuorovaikutustilanteessa tätä menetelmää voidaan käyttää, kun henkilöllä vaikeuksia ymmärtää ja vastaanottaa puhuttua viestiä. Sosiaalisissa tilanteissa henkilöllä voi olla myös hankalaa ymmärtää muiden ilmeitä ja eleitä tai hänellä voi olla vaikeuksia toimia odotetulla tavalla. Vuorovaikutustilanteissa henkilö voi tarvita useampaa aistikanavaa ymmärtääkseen puhutun viestin tai hän voi tarvita muistin tueksi kirjoitettuja ohjeita. (Valmentava, 2012)

Heikura–Pulkkinen ja Kujanpää (2006) ovat julkaisseet kirjan Sosiaaliset kuvatarinat, jossa on saatavilla monia erialaisia esimerkkejä kuvitetuista sosiaalisista tarinoista.

5.10 Keskustelumatto

Keskustelumatto eli Talking Mats®-menetelmä on kehitetty ja rekisteröity Skotlannissa Stirlingin yliopistossa. Menetelmä on apuväline vuorovaikutustilanteisiin. Keskustelumattoa käytetään tukemaan mielipiteiden ilmaisua ja edistämään osallistumista vuorovaikutustilanteissa. (Papunet ia.)

Keskustelumattotuokiassa puheenaineet havainnollistetaan kuvilla ja niillä jäsennetään keskustelun kulkua. Sanakortteja voidaan käyttää kuvakorttien sijasta. Keskustelutilanteen aikana voi myös piirtää kuvia tai kirjoittaa sanoja paperille ja asettaa ne matolle, jos vastaavia kuvia tai sanoja ei ole valmiina käytettävissä. Papunetin Keskustelu kuvien tuella –sivulla on saatavilla videoita, joissa esitetään keskustelumaton käyttöä keskusteltaessa kuvien avulla. (Papunet i.a.)

5.11 Kommunikointipassi

Kommunikointipassissa kuvataan puhevammaisen henkilön kommunikaatio- ja vuorovaikutustapoja. Passiin voidaan kirjata tietoa puhevammaisesta henkilöstä ja hänen kommunikaatiotavasta esimerkiksi:

- miten henkilö ilmaisee itseään
- millä tavalla hän vastaa myöntävästi tai kieltävästi
- mitä tukitoimia tai kommunikaation apuvälineitä hän käyttää

Lisäksi passiin voidaan kirjoittaa henkilön omia tietoja ja yhteyshenkilön- tai lähiomaisen tiedot. (Papunet i.a.)

Kommunikointipassin voi olla esimerkiksi A5 kokoinen kortti tai vihko, ja sen voi laminoida. Passi voi olla myös digitaalisessa muodossa esim. CD, DVD tai muistitikulla oleva tallenne, joka voi sisältää tekstiä, ääntä ja videoita. Videokuvataallenteet voivat sisältää puhevammaisen henkilön kommunikoinnissa käyttämiä merkkejä kuten viittomia, vakiintuneita eleitä ja ilmeitä. (Papunet i.a.)

Passista tulisi laatia sellainen, että kuka tahansa ulkopuolinen, joka ei tunne puhevammaista henkilöä, kykenisi passin avulla kommunikoimaan ja toimimaan puhevammaisen henkilön kanssa. Passi kannattaa suunnitella yhdessä passin käyttäjän kanssa tai hänen lähikontaktissaan olevien henkilöiden kanssa, mutta luovasti käyttämällä värejä ja kuvia. Passiin kannattaa liittää valokuvia ja kuvasymboleita tekstin tueksi. Passin tulisi olla yksilöllinen, käyttäjänsä tarpeisiin ja hänen mieltymysten mukaan muotoiltu ja selkeä tuote. Yleensä henkilöstä kirjataan vain kaikki tarpeellinen tieto lyhyesti. Passiin voi myös liittää toiminnallisia ohjeita, jotka opastavat, miten eri kommunikaatiotilanteessa toimitaan yksilöllisesti puhevammaisen henkilön kanssa. Passi olisi hyvä pitää ajan tasalla ja päivittää tarvittavin väliajoin. (Papunet i.a.)

6 UUDEN MATERIAALIN TUOTTAMINEN KEHITTÄMISTYÖNÄ KUUNARISSA

Materiaalin tuottamiselle tarvitsin kehittämissuunnitelman, jonka pohjalta aloin suunnitella uutta kommunikaatiomateriaalia kaikille kohdehenkilöille. Kehittämissuunnitelman jälkeen siirryin kuvamateriaalin tuottamiseen ja viimeisenä vaiheen oli suunnitelman toimeenpano.

6.1. Materiaalin tarvelähtöinen kehittämissuunnitelma

Ohjauspalaverien pohjalta tein listan puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomateriaaleista ja –menetelmistä, jotka voisivat soveltua opinnäytetyöni kohdehenkilöille.

Alustava lista sisälsi seuraavat AAC–menetelmät ja –materiaalit:

1. PECS–menetelmä tai PCS–kuvat
2. valokuvien käyttö päiväjärjestyksen strukturoinnissa ja kuvakommunikaatiokansiossa
3. tuettu keskustelu kuvin tai ydinsanoin
4. piirrosviestintä tai pikapiirtäminen
5. tukisanojen kirjoittaminen tai sanalistojen käyttö
6. valokuvien kuvitettu toimintaohje
7. sosiaaliset tarinat kuvitettuna tai ilman kuvia

Vuorovaikutustaitojen ylläpitämiseen mietin keskustelumatto–menetelmää, kuvallista päiväkirjaa ja muistojen kansiota.

Kuvakommunikaatioon ja vuorovaikutustaitoihin liittyvien kuvien käyttöön oton edistämiseksi ajattelin myös luoda asumisyksikön käyttöön kommunikaation arviointilomakkeen, ellei kommunikaatiota ja vuorovaikutustaitoja oltu huomioitu toimintakyvyn arvioinnissa.

Yhtenä ajatuksena minulla oli myös luoda kommunikaatiopassi, joka sisältäisi enemmän tietoa henkilön kommunikaatio- ja vuorovaikutuskyvyistä. Tämä lomake toimisi ”kommunikaatioprofiili-lomakkeena”, jonka pohjalta olisi helppo suunnitella ja laatia tarvittavat kommunikaation tukitoimet puhevammaiselle henkilölle.

Tarkoitukseni olisi myös havainnoida videoimalla asukkaiden osallistumista päivittäisiin toimintoihin Kuunarissa. Videoista oli tarkoitus tehdä lyhyitä, korkeintaan 1–2 minuutin pituisia videoleikkeitä, joita voisi hyödyntää perehdytettäessä asumisyksikön henkilökuntaa kommunikaatio-ohjauksen käyttöön.

Kaikkien kohdehenkilöiden kommunikaatiokyvyistä keräsin tietoa keskustelemalla heidän lähiomaisten kanssa. Laadin keskusteluiden tueksi avoimia kysymyksiä, jotka ovat listattuina liitteessä 2. Keskusteluiden tarkoituksena oli selvittää kohdehenkilöiden kommunikaatiotapoja ja vuorovaikutustaitoja. Miten lähiomaiset kommunikoivat kohdehenkilöiden kanssa, ja onko kommunikointi kohdehenkilön kanssa helppoa tai vaikeaa. Soveltuvatko nykyiset kommunikointimateriaalit kohdehenkilöiden kanssa kommunikointiin tai tunnistavatko he kehittämistarpeita. Onko kohdehenkilöllä käytössään kommunikointipassi tai muistojen kansio, vihko tai kalenteri, ja voisivatko edellä mainitut asiat olla hyödyllinen apu kohdehenkilöiden kommunikointi- tai vuorovaikutustilanteisiin. Kerroin ennen keskustelua kohdehenkilöiden lähiomaisille, että keskustelut ovat luottamuksellisia ja lähiomaisten nimiä ei mainita työssäni, mutta keskustelujen tuloksia voidaan käyttää opinnäytetyössäni kohdehenkilöiden kommunikaatiotarvekartoituksessa.

Kohdehenkilön 1 taustakartoitus keskustelussa lähiomainen kertoi, että kohdehenkilö ei puhu, mutta käyttää olemuskieltä, eleitä ja ilmeitä. Kohdehenkilö voi tapailla sanan alkuja, ja siitä on voinut myös tulkita, mitä kohdehenkilö haluaa ilmaista. Aikaisemmassa asuinyksikössä kohdehenkilö on puhunut enemmän ja laulanut paljon, mutta lähiomaisen tiedossa ei ollut, onko henkilöllä kokeiltu kuvia tai jotain muita kommunikointikeinoja. Kohdehenkilö on voinut itkeä, jos hän on ollut kipeä, mutta hän ei ole ilmaissut huonoa oloaan esimerkiksi valittamalla. Kysyttäessä kohdehenkilöltä kuulumisia, niin hän on vastannut siihen hymyilevällä ilmeellä ja siitä on tiennyt, että jotain mukavaa on tapahtunut. Jos kohdehenkilö on halunnut juoda kahvia, niin hän on mennyt kotona istumaan keittiöön ja jäänyt sinne odottamaan, että hän saa kahvia. Musiikista kohdehenkilö on aina pitänyt. Hänen perheensä on ollut musikaalinen, ja hänelle on laulettu paljon. Kohdehenkilö on myös nuorempana saanut käydä musiikkikerhoissa. Lähiomaisen mielestä päiväjärjestys voisi myös selventää kohdehenkilölle päivän kulkua. Kommunikaatiopassi oli lähiomaisen mielestä hyvä idea. Lähiomaisen mielestä kehittämisideana voisi olla valokuvien käytön lisääminen ja voisiko niitä hyödyntää kommunikoinnissa. Päiväkirjavihkoa tai muistojen vihkoa lähiomainen piti myös hyvänä ajatuksena.

Kohdehenkilön 2 taustakartoitus keskustelussa selvisi lähiomaisen kertomana, että kohdehenkilö näyttää sormellaan mitä haluaa ja osaa osaa sanoa muutaman sanan. Kysymykset kohdehenkilölle pitää muodostaa niin, että hän voi vastata kysymykseen ”joo” tai ”ei”. Kohdehenkilöllä oli paljon sanoja käytössään 3-vuotiaaksi saakka, ja hän oli vilkas lapsi, mutta sitten puheen kehityksessä tapahtui jotain. Vaikeaksi on koettu se, että kohdehenkilö ei ilmaise jos hän on kipeä vaan sen voi havaita olemuskielestä. Lähiomaisen mielestä kohdehenkilöllä on kokeiltu kuvia, mutta hän ei jaksaa keskittyä kuvien katsomiseen. Valokuvista kohdehenkilö näyttää mielellään, missä on äidin kuva, ja hän jaksaa keskittyä valokuvien katseluun. Kohdehenkilölle oli tehty valokuvakansio, joka oli muistojenkansio ajalta ennen kuin kohdehenkilö muutti Kuunariin.

Kohdehenkilö ei osaa lukea eikä tunne kirjaimia, mutta kun häntä on kotona pyydetty hakemaan ja laittamaan lusikat pöydälle, niin kohdehenkilö oli laittanut kolme lusikkaa pöydälle, mutta, miten hän osaa sen tehdä sen tekee, niin sitä lähiomaisen ei tiennyt. Lähiomaisen mielestä kuvitettu päiväjärjestys voisi olla hyvä asia ja kehittämisideana voisi olla valokuvien käytön lisääminen. Aikaisemmin kohdehenkilön ollessa intervallihoidossa oli häntä opetettu kaatamaan kahvia kuppiin ja hän otti myös itse sokerin ja kerman kahvin joukkoon.

Kohdehenkilön 3 taustan kartoituksesta selvisi, että kohdehenkilö on puhunut kotonaan asuessaan kokonaisia lauseita ja pystynyt puhumaan myös puhelimesta, kun hänen korvalleen on asetettu luuri. Lähiomaisen on helppo keskustella yksinkertaisista asioista kohdehenkilön kanssa ja kohdehenkilö pystyy ilmaisemaan ”Joo” tai ”Ei” vastauksilla. Nykyään kohdehenkilö kommunikoi Kuunarissa enemmän kuin aikaisemmassa asuinyksikössä. Kohdehenkilö ehkä tunnistaa kirjaimia ja osaa kirjoittaa nimensä ”pölkkykirjaimin”, mutta ei osaa lukea. Lisäksi kohdehenkilö on osannut luetella numerot yhdestä kymmeneen ja tunnistaisi kellonajat. Kohdehenkilön asuessaan kotona hänelle on luettu sanomalehteä ja hän äidin kanssa laskenut kuolinilmoituksia. Kommunikointi kohdehenkilön kanssa voi olla vaikeaa, mutta nykyisin hän on hyväntuulinen ja hän jaksaa ottaa kontaktia keskustelukumppaniin. Kommunikointipassia pidettiin hyvä ideana, mutta läheisen mielestä kohdehenkilön kontaktit ovat ulkopuolisiin rajalliset, niin lähiomainen mietti, että onko passista hyötyä kohdehenkilölle. Lähiomaisen mielestä muistojen vihko ideasta saattaisi olla apua kohdehenkilön kanssa keskustelutuokioihin, mutta miten se toteutuu henkilökunnalta osalta, jäi lähiomaista mietityttämään.

Työvuorojen aikana havainnoin myös kohdehenkilöiden toiminta- ja elinympäristöä liittyen heidän käytössä oleviin kommunikaation apuvälineisiin. Kohdehenkilön 3 huoneessa oli irtokuvien tehty kuvakommunikaatiokansio. Havainnoistani muodostui minulle sellainen käsitys, ettei irtokuvakansio toiminut kohdehenkilön arjen tilanteissa tai sen käyttö oli vähäistä.

Tein työni loppuvaiheessa vielä kartoitusta kysyessäni työelämän ohjaajalta samat kysymykset, joita olin käyttänyt keskustellessani kaikkien kohdehenkilöiden lähiomaisten kanssa.

Työelämän ohjaajani kuvaili, että kohdehenkilö 1 kommunikoi ilmeitä ja eleitä käyttäen ja vähän hiljaisella puheella. Ohjaaja kertoi, että hän käyttää kommunikoidessaan kohdehenkilön kanssa puhetta, kuvia, piirtämistä ja tukiviittomia. Kohdehenkilön ilmaisu on kovin yksipuolista, usein saa pelkän hymyn on vastauksena, jolloin todellista mielipidettä on vaikea arvata.

Työelämän ohjaajani kuvaili, että kohdehenkilö 2 kommunikoi vähän hiljaisella puheella. Ohjaaja kertoi, että hän käyttää kommunikoidessaan kohdehenkilön 2 kanssa puhetta, kuvia, piirtämistä ja tukiviittomia. Kohdehenkilön ilmaisu on kovin yksipuolista. Kohdehenkilö 2 antaa samoja vastauksia ”joo, joo”, vaikka miten esittää kysymyksen. Kohdehenkilöllä ei ole kommunikointipassia.

Työelämän ohjaajani kuvaili, että kohdehenkilö 3 kommunikoi ilmeillä, eleillä ja vähän epäselvällä puheella. Ohjaaja kertoi, että hän käyttää kommunikoidessaan kohdehenkilön 3 kanssa myös puhetta, kuvia, piirtämistä ja tukiviittomia. Kohdehenkilöstä ei ole helppoa saada selvää kommunikointitilanteessa, mutta helpottaa vähän, jos tietää mistä henkilö puhuu. Kohdehenkilöllä 3 ei ole kommunikointipassia.

Ohjaaja selvensi, että kaikkien kohdehenkilöiden kanssa käytetään kuvia, kun ollaan menossa jonnekin uuteen tilanteeseen. Hänen mielestä enemmän tarvittaisiin kommunikointikeinoja kaikkien kohdehenkilöiden kanssa. Ohjaaja mainitsi, että nyt kaikilla kohdehenkilöillä on käytössä muistojen vihko, jota ei aikaisemmin ollut. Ohjaaja kertoi myös, että omaiset ja hoitajat ovat kokeneet vihon hyväksi keinoksi jutella asukkaan kanssa menneistä tapahtumista. Hoitajille muistojen vihko on hyvä ”raportti” vapaalta tullessa. Lopuksi ohjaaja toivoi koulutusta ja ”kannustusta” käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatio keinoja. Koulutuksen olisi hyvä olla ihan ”kädestä pitäen” neuvomista.

6.2 Uuden kuvamateriaalin tuottamisprosessi

Taustatietojen perusteella suunnittelin tekeväni päiväjäjestystä varten kuvat Boardmaker-ohjelmalla ja tarvittaessa voisin myös käyttää Papunetin kuvapankin kuvia. Kuvien tekemistä varten laadin itselleni työlistan, johon kirjasin ylös, minkälaisia kuvia tarvitsisi tehdä. Työlista on kuvattuna liitteessä 3. Tarkoitukseni olisi myös tallentaa kuvat Boardmaker-ohjelman tiedostoina, jotta asumisyksikkö saa ne käyttöönsä myös sähköisessä muodossa. Päivästruktuuria varten mietin myös erilaisia vaihtoehtoja, johon kuvat voisi sijoittaa. Vaihtoehtoina olivat erilaiset valokuvan kehykset, avaimenperään liitetty kuvasarja irtokuvina tai kangaslokerikko. Erilaisten kuvakehysten ja -lokerikon vaihtoehdot ovat listattuina liitteeseen 4.

Päivästruktuurin järjestys voisi olla seuraavalainen esimerkiksi kymmenellä kuvalla:

1. Aamutoimet
2. Aamupala
3. Vuoteen sijaus
4. Lounas
5. Kahvi
6. Päivällinen
7. Vapaata ohjelmaa
8. Iltapala
9. Iltatoimet
10. Hyvää yötä!

Päivän toimintaan liittyvät kuvat esimerkiksi ulkoilu, musiikkikerho, taidekerho, aamupiiri, jotka liittyvät harrastuksiin tai viriketoimintaan, eivät mahdu tähän kuvasarjaan. Harrastus ja viriketoimintaan liittyvät kuvat voisi sijoittaa viikko-ohjelman taululle.

Toinen vaihtoehto päivästruktuuriin kuvien järjestykselle voisi olla esimerkiksi:

1. Viikonpäivä (kuva vaihdetaan viikonpäivän mukaan)
2. Aamutoimet
3. Aamupala
4. Harraste- tai viriketoiminnan kuva (vaihdetaan toiminnan ja sijainnin mukaan)
5. Lounas
6. Kahvi
7. Päivällinen
8. Vapaata ohjelmaa
9. Iltapala
10. Iltatoimet

Harrastetoiminnan kuva sijoitettaisiin aina siihen kohtaan, mihin se sijoittuu päivän toiminnoissa. Tässä esimerkissä harrastotoiminta tapahtuisi aamupalan jälkeen. Tulevat tapahtumat tai harrastukset voitaisiin myös laittaa päiväkirjavihkoon, ja näin vihon kautta voitaisiin ennakoida myös tulevia tapahtumia, jolloin vihon käyttö olisi myös moninaisempaa eikä aina menneessä ajassa tapahtunutta toimintaa.

Työni suunnitteluvaiheessa mietin myös, miten voisi helpottaa kommunikaatiomenetelmän käyttöön ottoa ja siksi ajattelin suunnitella vuorovaikutus- ja kommunikaatiotapojen arviointilomakkeen, joka toimii myös kommunikaatiopassina (liite 7).

Kohdehenkilö 2:lle mietin myös, voisiko hänelle tehdä sosiaalisen tarinan keinoin toimintaohjeen vaatteiden viemisestä pestäväksi kodinhoituhuoneeseen.

Kohdehenkilö 3:lle suunnittelin tekäväni yksilöidyn kuvakansion, joka kulkisi hän mukanaan pyörätuolissa. Kuvakansion koko olisi A5, joka on kooltaan 148 x 210 mm. Kansioon sijoitettavien kuvien koko olisi 100 x 150 mm. Kuvat olisivat valokuvia asioista, joista hän on kiinnostunut, ja jotka ovat hänelle mieluisia.

Suunnittelin niin, että suurin osa kuvista sopivat myös kaikkien kolmen kohdehenkilöiden käyttöön päiväjärjestyksessä ja, että samoja kuvia voisi käyttää myös päiväkirjavihossa tarpeen mukaan. Osa kuvista soveltuu myös käytettäväksi keskustelumatto–menetelmässä. Keskustelumatto–menetelmää varten piti lisäksi tehdä kuvan, joilla voi ilmaista esimerkiksi kyllä. Kyllä sanaa merkitsevässä kuvassa voisi olla joko peukalo ylöspäin tai vihreän värinen piirroskuva pelkistetyistä kasvoista. Ei sanaa merkitsevässä kuvassa voisi olla joko peukalo alaspäin tai punainen piirroskuva pelkistetyistä kasvoista. Vaihtoehtoisesti kuvat voisivat olla esimerkiksi hymyilevä ilme, mikä kuvaa positiivista tunnetta tai tykkäämistä. Ilmaisulle ”en osaa sanoa” voisi käyttää kuvaa, jossa on suu pelkistetyssä kasvojen piirroskuvassa yhtenä viivana. Negatiivista tunnetta tai ilmaisua ”en tykkää” voisi tarkoittaa kuva, jossa on suupielet alaspäin

Kevään 2016 työharjoitteluni aikana sain suunnitella kommunikaatiopassia yhdessä KTO:n kommunikaatio-ohjaajan kanssa, joka toimi työharjoittelun ohjaajanani. Kerroin ohjaajalle, että olen suunnittelemassa Kuunarin asumisyksikön käyttöön kommunikaatiopassi-lomaketta ja sain harjoittelun ohjaajalta konsultaatioapua passin suunnittelussa. Tarkoitukseni oli suunnitella passi sellaiseksi, että sen lomakkeen voi käyttää kokonaisuudessaan tai vaihtoehtoisesti passista otetaan vain ne kohdat, joita tarvitaan. Lisäksi toinen käyttötapo kommunikaatiopassi–lomakkeelle voisi olla puhevammaiselle henkilön kommunikointitapojen ja -keinojen profiilomake.

6.3. Suunnitelman toimeenpano ja tuotokset

Tuotin kaikki kommunikaatiomateriaalin kuvat sähköisessä muodossa Kuunarin asumisyksikön käyttöön Boardmaker– ja Word–tiedostoina. Näin kuvia pystyy jatkossa muokkaamaan myös asumisyksikön käytössä Boardmaker– ja Word–ohjelmalla.

Kaikille kohdehenkilöille hankittiin Turun Aistiyhdistyksen kautta päiväkirjavihko (kuva 3).

KUVA 3. Päiväkirjavihko (Aistiyhdistys i.a.)

Päiväkirjavihot yksilöitiin kanteen liimatulla kohdehenkilön omalla kuvalla ja ne otettiin käyttöön asumisyksikössä. Päiväkirjat otettiin käyttöön syksyn 2015 aikana kohdehenkilöillä. Vihkoihin on liimattu piirros- tai valokuvia, jotka liittyvät kohdehenkilöiden päivän tapahtumiin tai vihon sivulle on tehty piirros kuvaaman päivän kohokohtaa. Lisäksi päivän tapahtumaa on kuvattu kirjoittamalla siitä jotain.

Asumisyksikkö päätyi valitsemaan päiväjärjestykseen kuville kankaisten kuvalokerikon, johon kuvat sijoitettaisiin alla esitettyyn järjestykseen:

1. Viikonpäivä (kuva vaihdetaan viikonpäivän mukaan)
2. Aamutoimet
3. Aamiainen
4. Viriketoiminta
5. Lounas
6. Kahvihetki
7. Päivällinen
8. Vapaa-aika
9. Iltapala
10. Iltatoimet

Päiväjärjestyksen kuvat ovat liitteessä 3.

Kohdehenkilölle 2 laadin valokuvilla kuvitetun toimintaohjeen, jossa kohdehenkilö vie hoitajan kanssa pestävät vaatteensa kodinhoituhuoneen pesukoneeseen. Kuvallista ohjetta ei julkaista tässä työssä, koska toimintaohje sisältää kuvamateriaalia asumisyksióstä ja kohdehenkilöstä. Toimintaohjeen rakenne kuvattu on liitteessä 7. Vastaavan tyyppisiä toimintaohjeita on saatavilla Papunetin materiaalia kommunikoinnin tukemiseen –sivulla kohdassa toimintaohjeet.(Papunet i.a.)

Laadin kohdehenkilölle 3 yksilöidyn kuvakommunikaatiokansion ja kansiota varten tein hänelle yksilöidyn kuvasarjan. Kommunikaatiokansiossa ei ole etu- ja takakantta, vaan kansion ensimmäinen sivu on kuvasarjan ensimmäinen sivu. Tällä toteutuksella pyritään vaikuttamaan siihen, että kansion kommunikaatiomateriaalia olisi helppo käyttää. Tavoitteena on, että kansio kulkisi näkyvimmin kohdehenkilön mukana pyörätuolissa. Kuvasarjaa varten valokuvasin digikameralla kuvia, jotka on tarkoitettu tulostettavaksi paperille. Valokuvat voidaan liimata pahvin päälle ja kuvamateriaali kannattaa laminoida. Lisäksi on tarkoitus rei'ittää pahvin reunan yläkulma, jotta pahvi kuvineen voidaan laittaa avaimenperään.

Kuvasarjan työstin Word-ohjelmalla, jolloin kuvien yläpuolelle sain kirjoitettua tekstin. Kuvien kooksi asetin 13 x 18 cm ja kuvien yläpuolelle sijoittuvan tekstin koko oli 24 ja kirjaintyyppiä valitsin Arialin. Kommunikaatiokansion rakenne on esitetty liitteessä 6. Papunetin materiaalia kommunikoinnin tukemiseen –sivulla ja kohdassa kuvakansio aikuiselle (Papunet i.a.) on laadittuna kuvamateriaalia aikuisen kansiota varten. Tätä materiaalia voi myös hyödyntää, kun suunnittelee kommunikaatiokansiota.

Keskustelumatto-menetelmään tein kuvat voisi käyttää vuorovaikutustilanteissa tai viriketoiminnassa. Mielenpitoen ilmaisuun tarkoitetut kuvat on esitetty liitteessä 3. Keskustelumattoa ei tällä hetkellä käytetä asumisyksikössä, mutta keskustelumattoa voitaisiin käyttää esimerkiksi kahdenkeskisissä vuorovaikutustuokioissa tai pienryhmäkeskusteluissa.

Kommunikaatiopassi-lomake on esitettyä liitteessä 7. Laadittaessa uusia kommunikaatiopasseja voi käyttää apuna tätä lomaketta tai vaihtoehtoisesti siitä voi ottaa vain ne kohdat, joita tarvitaan. Tarvittaessa kommunikaatiopassia voi käyttää myös puhevammaiselle henkilölle kommunikointitapojen ja -keinojen profilointiin.

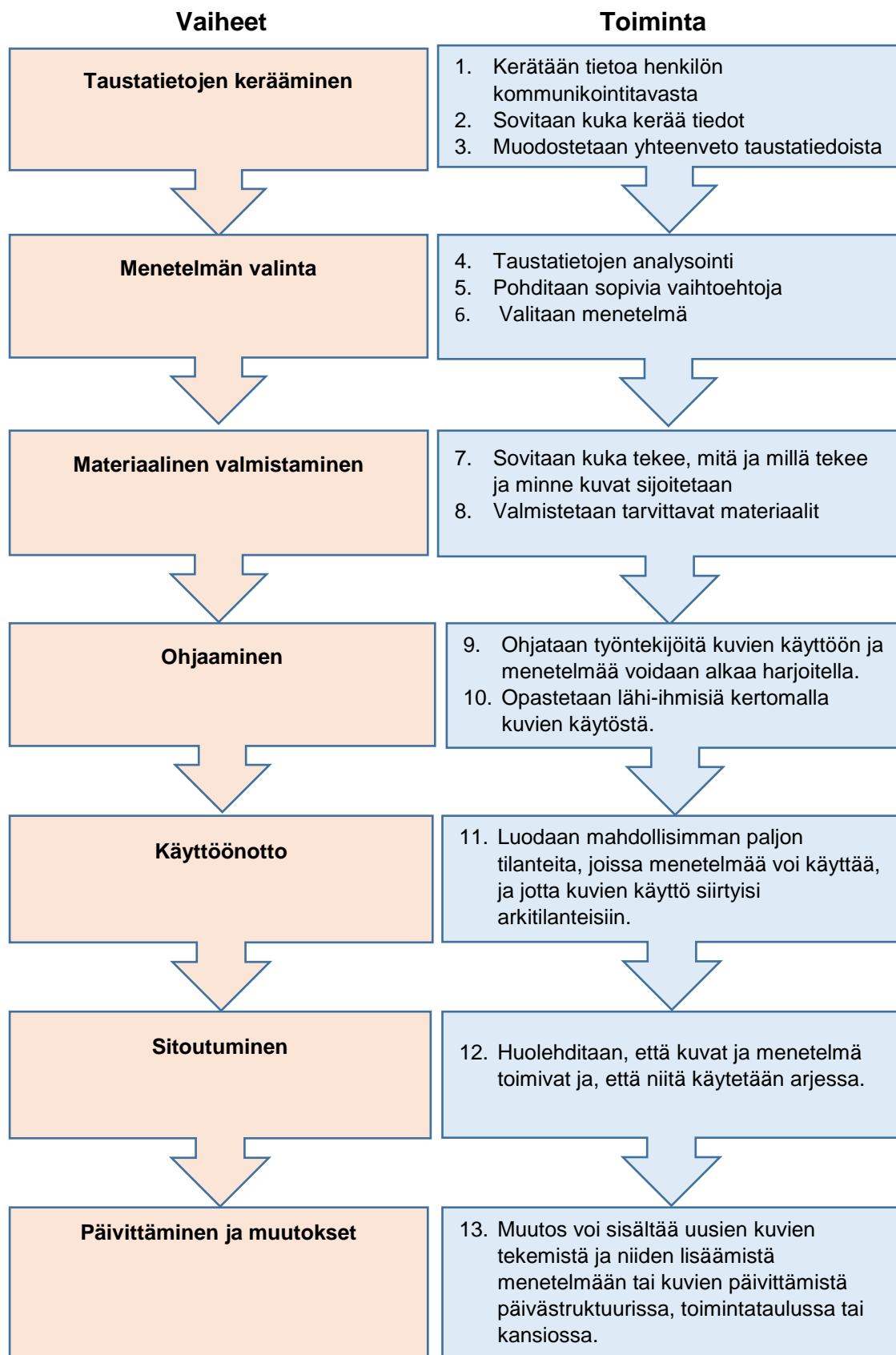
Kohdehenkilölle 1 laati kommunikaatiopassin Viittomakielen ja tulkkauksen koulutuksen opintojaksolla kolmannen vuoden opiskelija. Passin suunnitteluvaiheessa opastin kolmannen vuoden opiskelijaa kertomalla esimerkiksi mistä asioista kohdehenkilö 1 tykkää tai mistä asioista hän kiinnostunut, ja kerroin myös kohdehenkilön harrastuksista. Kuvailin myös passin laatijalle, millainen on kohdehenkilön päiväjäjestys.

Tässä kehittämistyössä en suunnitellut tukiviittomakommunikaatioon liittyvää materiaalia asumisyksikölle, mutta Kuunarin työyhteisössä on opiskeltu tukiviittomia ja niiden kertaamiseen löytyy materiaalia mm. Papunetin Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen –sivulta kohdasta materiaalia viittomakommunikointiin. (Papunet i.a.)

Tarkoitukseni oli myös tehdä videoita, jotka olisivat lyhyitä, korkeintaan 1–2 min. pituisia videoleikkeitä. Videoita oli tarkoitus hyödyntää perehdytettäessä asumisyksikön henkilökuntaa kommunikaatio-ohjauksessa. Videomateriaalia en tuottanut tässä opinnäytetyössä.

Laadin segmentoidun prosessikuvauksen kuvaaman kommunikaatiomenetelmän käyttöönottoa. Prosessikuvauksessa esitetään työn vaiheiden ja tehtävien eteneminen peräkkäisinä vaiheina.

Kuvakommunikaatiomenetelmän käyttöönottoa voidaan kuvata segmentoidulla kaaviolla (kaavio 1).

KAAVIO 1. Kuvakommunikaatiomenetelmän käyttöönoton vaiheet

7. TYÖPROSESSIN ARVIOINTI JA POHDINTA

Kuvamateriaalin tuottaminen liittyi työssäni päiväjärjestyksen kuvittamiseen, kuvakansion laatimiseen, kuvalliseen toimintaohjeeseen ja kohdehenkilöiden toiminnan ohjaukseen. Esittelin työssäni myös erilaisia menetelmiä kommunikointi- ja vuorovaikutustilanteisiin, joita toivottavasti pystytään hyödyntämään ja ottamaan käyttöön Kuunarin asumisyksikössä.

Tässä työssä halusin tuoda esille, että kuvakommunikaatiokansio tai kuvakommunikointimateriaali tulisi laatia puhevammaisen henkilön kommunikaatiotarpeiden mukaiseksi. Kommunikaatiokansio ei välttämättä tule yhdellä kertaan valmiiksi, vaan kansiota joudutaan myös päivittämään uusilla kuvilla. Siksi olisikin tärkeää ohjata kohdehenkilön omaa hoitajaa tai ohjaaja työstämään kansiota ja tekemään siihen tarvittavia lisäkuvia.

Kommunikointikansio ei aina sovellu kommunikointiin tai toiminnan ohjaukseen, ja silloin voidaan kokeilla kommunikointi- tai toimintataulua kansion sijasta. Kommunikointitaulun kuvien määrä voi olla yksilöllistä, ja tulisikin miettiä, miten paljon kuvallista informaatiota kehitysvammainen henkilö tarvitsee kommunikaatiotaulussa. Lisäksi on huomioitava, minkä tyyppiset kuvat soveltuvat henkilölle.

Kommunikaatiopassin-lomaketta voi jatkossa hyödyntää asumisyksikön uusille asukkaille, joille ei ole vielä laadittu kommunikaatiopassia. Tarkoituksena on, että passin lomakkeesta voi aina muokata käyttäjänsä näköisen Word-tekstinkäsittelyohjelmalla.

Laadin työssäni myös kaavion kuvakommunikointimenetelmän käyttöön otosta, jota voi hyödyntää jatkossa kommunikointimateriaalin tuottamisessa. Menetelmän käyttöönoton kuvaamisen oli tarkoitus selkeyttää toiminnan vaiheita ja osoittaa, että taustatiedoilla ja suunnittelutyöllä on merkitystä. Suunnitelmallisesti edeten voitaisiin myös ennaltaehkäistä epäoleellisten kuvien tekemistä ja näin pystyisi välttämään turhaa työtä.

Lisäksi menetelmän käyttöön ottoon tarvitaan paljon tilanteita, joissa menetelmää voidaan käyttää, ja jotta menetelmä siirtyisi arkitilanteisiin. On myös huolehdittava, että kuvat ja menetelmä toimivat ja, että niitä käytetään arjen tilanteissa, jotta sitouduttaisiin käyttämään kuvakommunikaatiomenetelmää.

Opinnäytetyön kehittämistehtävä opetti minulle paljon, mitä kaikkea tulee ottaa huomioon suunniteltaessa kommunikaatiomateriaalia ikääntyvälle kehitysvammaiselle henkilölle. Työelämän lähtöinen kehitystehtävä oli myös mielenkiintoinen siksi, että tulkkina tulen myös tekemään kommunikaatio-ohjausta ja ohjaukseen voi myös sisältyä kommunikaatiomateriaalin tuottamista tai sen päivittämistä.

Opinnäytetyössä tein myös materiaalia kohdehenkilöiden oman toiminnan ohjausta varten. Tämän työn jatkotyönä voisi olla myös Toimintaterapian koulutusohjelmassa opiskelevalle henkilölle kehittämistehtävän tyyppinen työ, jossa voisi suunnitella lisää kuvamateriaalia työni kohdehenkilöille heidän oman toiminnan aktivoimiseen tai kehittää toiminnan ohjaukseen materiaalia muille asumisyksikön asukkaille. Lisäksi voisi tutkia, miten laatimani kommunikointimateriaali on soveltunut kohdehenkilöiden tarpeisiin.

LÄHTEET

- Airaksinen, Tiina 2010. Toiminnallisen opinnäytetyö kirjoittaminen. Viitattu 18.9.2016 http://www.slideshare.net/TiinaMarjatta/toiminnallinen-ont-tekstina-2010?next_slideshow=1.
- Aistiyhdistys i.a. Myyntituotteet. Viitattu 18.9.2016.
<http://www.aistiyhdistys.fi/yhdistys/myyntituotteet/>.
- Autismisäätiö i.a. Kommunikaation tukeminen –opas, HAASTE-hankkeen julkaisuja 2/2012. Viitattu 6.10.2016. www.autismisaatio.fi/uploads/HAASTE-hanke/Haaste-opas%20osa%202.pdf.
- AVH, Avioverenkiertohäiriöiden erikoislehti. Aivoliitto 4/2012. Afasia oppaita terveydenhuollon ammattilaisille. Viitattu 18.9.2016.
http://issuu.com/strokery/docs/avh_4_2012_netti.
- Boardmaker® Windows® CD v.6. Picture Communication Symbols©1981–2010. PCS©1981–2010 Mayer–Johnson. Boardmaker©1990–2010 Mayer–Johnson.
- Heikura–Pulkkinen, Ulla & Kujanpää, Sari 2006. Sosiaaliset kuvatarinat. Haukkarannan koulu, Jyväskylä. Ensimmäinen painos. Gummerus Kirjapaino Oy 2006.
- Helin, Eija 2016. Tampereen paikallisten invalidiyhdistysten TITRY ry henkilökohtainen tiedonanto 6.9.2016.
- Honkanen, Taina 2014. Puheterapeutti. Lausetasoiset kommunikointikansiot. Luentomateriaali. Diakonia-ammattikorkeakoulu
- Huuhtanen, Kristiina 2012 (toim.). Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Kehitysvammaliitto ry. oppimateriaalikeskus Opik. Solver palvelut Oy, Kouvola.
- Ikea i.a. Sisustustarvikkeet. Kehykset & taulut. Viitattu 18.9.2016.
<http://www.ikea.com/fi/fi/catalog/categories/departments/decoration/10789/>
- Kehitysvammaliitto i.a. TOIMI – menetelmä toimintakyvyn kuvaamiseen. Viitattu 18.9.2016.
<http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tutkimus/tutkimushankkeet/aikaisemmat-tutkimushankkeet/toimi-menetelma-toimintakyvyn-kuvaamiseen/>.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. i.a. Tärkeimmät lait. Viitattu 7.10.2016.

<http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/tarkeimmat-lait/>.

Kto-vs i.a. KTO – kehitysvamma-alan tuki ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä i.a. Etusivu. Viitattu 18.9.2016.

<http://www.kto-vs.fi/Pages/default.aspx>.

Kto-vs i.a. KTO – kehitysvamma-alan tuki ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä i.a. Palvelut. Viitattu 18.9.2016.

<http://www.kto-vs.fi/palvelut/Sivut/default.aspx>.

Kto-vs i.a. KTO – kehitysvamma-alan tuki ja osaamiskeskus Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä i.a. Kuunarin asumisyksikkö. Viitattu 18.9.2016. <http://www.kto->

[vs.fi/palvelut/asumispalvelut/Sivut/Kuunarin-asumisyksikko.aspx](http://www.kto-vs.fi/palvelut/asumispalvelut/Sivut/Kuunarin-asumisyksikko.aspx).

Malm, Marita; Matero, Marja; Repo, Marjo & Talvela, Eeva-Liisa 2004. Esteistä mahdollisuuksiin, vammaistyön perusteet, 1. painos, WS Bookwell Oy, Porvoo.

Papunet i.a. Hoivalluksia - tukea muistisairaahan kohtaamiseen. Viitattu 18.9.2016. <http://papunet.net/materiaalia/hoivalluksia>

Papunet i.a. Keskustelu kuvien tuella. Viitattu 7.10.2016.

<http://papunet.net/tietoa/keskustelu-kuvien-tuella>.

Papunet i.a. Keskustelumatto -menetelmä haastattelussa. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/tietoa/keskustelumatto-menetelma-haastattelussa>.

Papunet i.a. Kirjoittaminen ja piirtäminen. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/tietoa/kirjoittaminen-ja-piirtaminen>

Papunet i.a. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>.

Papunet i.a. Kuvatyökalu. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/materiaalia/kuvatyökalu>.

Papunet i.a. Kommunikoinnin esteettömyys. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/tietoa/oikeus-kommunikointiin>.

Kehitysvammaisten tukiliitto. Tärkeimmät lait. Viitattu 18.9.2016.

<http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/tarkeimmat-lait/>.

Papunet i.a. Materiaalia. Kansio aikuiselle. Viitattu 18.9.2016.

<http://papunet.net/materiaalia/kansio-aikuisille>.

- Papunet i.a. Materiaalia. Toimintaohjeet. Viitattu 18.9.2016.
<http://papunet.net/materiaalia/toimintaohjeet>.
- Papunet i.a. Nopea piirrosviestintä. Viitattu 18.9.2016. Papunet.
<http://papunet.net/tietoa/nopea-piirrosviestinta>.
- Papunet i.a. Oikeuskommunikointiin. Viitattu 18.9.2016.
<http://papunet.net/tietoa/oikeus-kommunikointiin>
- Papunet i.a. Passi yhteiseen kieleen. Viitattu 18.9.216.
http://papunet.net/sites/papunet.net/files/materiaalia/Julkaisut/passi_yhteiseen_kieleen.pdf
- Papunet i.a. PECS-menetelmä tukee kommunikaation oppimista kuvilla. Viitattu 18.9.2016. <http://papunet.net/tietoa/pecs-menetelma-tukee-kommunikaation-oppimista-kuvilla>.
- Papunet i.a. Puhetta korvaava kommunikointi eli AAC. Viitattu 18.9.2016.
<http://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaava-kommunikointi-eli-aac>.
- Papunet i.a. Tukiviittomat kommunikoinnissa. Viitattu 18.9.2016_
<http://papunet.net/tietoa/tukiviittomat-kommunikoinnissa>.
- Seppälä, Heikki 2008. Duodecim Terveysportti. Kehitysvammainen vanhus. Artikkelin tunnus: kun00554 (034.052) © 2016 Kustannus Oy Duodecim. Viitattu 18.9.2016.
http://www.terveysportti.fi/dtk/tyt/koti?p_artikkeli=kun00554&p_haku=kehitysvammaisuus.
- Tikoteekki 2007 Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus. Kehitysvammaliitto ry Kirjapaino Keili 2007. 8. painos. Viitattu 18.9.2016.
http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/Esitteet/opas_kommunikoinnin_mahdollisuuksiin_2008.pdf.
- Toppinen, Teija 2015. Kehitysvammaisten ohjaaja, KTO V-S. Turku. Henkilökohtainen tiedonanto 11.5.2015.
- Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus i.a. Kehitysvammaliitto ry. Passi yhteiseen kieleen. Viitattu 18.9.2016.
http://papunet.net/sites/papunet.net/files/materiaalia/Julkaisut/passi_yhteiseen_kieleen.pdf.
- Valmentava, 2012. Sosiaaliset tarinat vuorovaikutustaitojen edistäjänä.
http://www.valmentava.fi/index.php?option=com_content&view=arti

cle&id=190:sosiaaliset-tarinat-vuorovaikutustaitojen-
edistaejaenae&catid=74:viestintae-ja-vuorovaikutus&Itemid=79.

Vernerinet i.a. Kehitysvammaisuus. Viitattu 18.9.2016.

<http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus>.

Vernerinet i.a. Itsemääräämisoikeus arjessa. Viitattu 6.10.2016.

<http://verneri.net/yleis/itsemaaramisoikeus-arjessa>.

Wanda. uef. i.a Sosiaaliset tarinat – Mitä ne ovat? Viitattu 18.9.2016.

<http://wanda.uef.fi/tkk/projektit/vava/cdrom4/Sosiaalisia%20tarinoita/Sosiaaliset%20tarinat%20-%20mit%E4%20ne%20ovat.pdf>.

LIITTEET

LIITE 1: Kohdehenkilöiden toimintakykyarviointit

Kohdehenkilöiden toimintakykyarviointit esitetään taulukossa 1.

	Kohdehenkilö 1	Kohdehenkilö 2	Kohdehenkilö 3
Ilmaisutaito	Ilmaisee itseään elein ja ilmein, joitakin merkkejä tai sanoja. Ilmaisua on vaikeaselkoista muille kuin hänet hyvin tunteville. Erikoiskuvia, esineitä tms. näyttämällä tahto tai tarve voidaan saada esille. Hyvin henkilön tunteva voi esim. katseesta päätellä, mistä on kyse.	Yksittäisiä sanoja/merkkejä/viittomia/ ja muutamia pitempiä ilmaisuja. Käyttää ilmeitä ja eleitä, saa itsensä ymmärretyksi tutuille ihmisille, joiden tuella ilmaisee itseään myös vieraimille. Ilmaisua on tilanteeseen liittyvää ja puheesta erottuu joitakin vakiofraaseja.	Ilmaisee itseään elein ja ilmein, joitakin merkkejä tai sanoja. Ilmaisua on vaikeaselkoista muille kuin hänet hyvin tunteville. Kuvia, esineitä tms. näyttämällä tahto tai tarve voidaan saada esille.
Tarkkaavuus ja toiminnanohjaus	Keskittyminen toimiin ja askareisiin vaatii sekä ohjausta että avustamista. Toisen ihmisen läsnäolo tarvitaan rauhoittamaan hänet niin, että hän suuntaa huomionsa meneillään olevaan tehtävään.	Keskittyy toimiin ja askareisiin lyhyitä aikoja kerrallaan. Huomio kiinnittyy helposti kaikenlaisiin muihin ympärillä tapahtuviin asioihin. Tarvitsee napakan ohjauksen keskittyäkseen toimiinsa tehtävään.	Keskittyminen toimiin ja askareisiin vaatii sekä ohjausta että avustamista. Toisen ihmisen läsnäoloa tarvitaan rauhoittamaan hänet niin, että hän suuntaa huomionsa meneillään olevaan tehtävään.
Välineelliset taidot	Selviytyy vain vahvasti avustettuna joidenkin keskeisempien merkkien tai symbolien noudattamisesta. Voi oppia pitkän ajan kuluessa muutaman tällaisen.	Ymmärtää ympäristön merkkejä ja symboleja esim. pic-kuvia, mutta ei kirjaimia tai numeroita. Hahmottaa vuorokausirytmien. Ymmärtää, että rahalla voi ostaa, mutta ei käsitä rahan arvoa.	Ymmärtää ympäristön merkkejä ja symboleja esim. pic-kuvia, mutta ei kirjaimia tai numeroita. Hahmottaa vuorokausirytmien. Ymmärtää, että rahalla voi ostaa, mutta ei käsitä rahan arvoa.
Sosiaalinen tilannetaju	Toisinaan neuvoton tutuissakin tilanteissa. Joskus vaikuttaa olevan perillä tilanteesta, mutta seuraavassa hetkessä tulkitsee virheellisesti.	Toisinaan neuvoton tutuissakin tilanteissa. Joskus vaikuttaa olevan perillä tilanteesta, mutta seuraavassa hetkessä tulkitsee virheellisesti.	Toisinaan neuvoton tutuissakin tilanteissa. Joskus vaikuttaa olevan perillä tilanteesta, mutta seuraavassa hetkessä tulkitsee virheellisesti.
Ihmissuhdetaito	Usein ei hallitse kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa, tuttujaan. Paljon ihmissuhdetaitojen puutteita, vaatii toiselta osapuolelta melko paljon joustavuutta ja sietokykyä.	Uusissa ja äkinäisissä tilanteissa tai vieraiden ihmisten kanssa voi joskus käyttäytyä hieman hämmästyttävästi. Tutuissa tilanteissa ja tuttuja seurassa on melko hyvät ihmissuhdetaidot.	Usein ei hallitse kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa, tuttujaan. Paljon ihmissuhdetaitojen puutteita, vaatii toiselta osapuolelta melko paljon joustavuutta ja sietokykyä.
Empatia	Useimmissa arkisissa tilanteissa myötälämisen kyvyssä on puutteita. Tulkitsee toisten tunteita ilmaisujen vaihtelevalla menestyksellä. Lähiympäristön ilot ja surut eivät kuitenkaan välittömästi vaikuta.	Useimmissa arkisissa tilanteissa myötälämisen kyvyssä on puutteita. Tulkitsee toisten tunteita ilmaisujen vaihtelevalla menestyksellä. Lähiympäristön ilot ja surut eivät kuitenkaan välittömästi vaikuta.	Ihan mukava kaveri. Pärjää tavallisissa arkisissa tilanteissa. Myötälä lähimmäisten ilot ja surut siinä missä muutkin. Kohtelee lähimmäisiään huomaavasti.

TAULUKKO 1. Kohdehenkilöiden toimintakyky kuvattuna TOIMI – menetelmän mukaisesti

LIITE 2: Kommunikaation tarvekartoitus keskusteluun laaditut kysymykset

Liitteessä 2 on esitettyjä avoimet kysymykset, jotka laadittiin keskustelun tueksi kohdehenkilön lähiomaisen kanssa käytävään kommunikaation tarvekartoitus keskusteluun.

- 1) Mitkä on/ovat henkilön kommunikointikeino(t) tai vuorovaikutuskeino(t):?
- 2) Miten kommunikoit /viestit tai olet vuorovaikutuksessa kohdehenkilön kanssa?
- 3) Mitä erilaisia kommunikointikeinoja tai tapoja, menetelmää voit käyttää kommunikoidessa henkilön kanssa?
- 4) Onko helppo kommunikoida henkilön kanssa?
Ja miksi? (esim. millaiset tilanteet?)
- 5) Onko vaikeaa kommunikoida henkilön kanssa?
Ja miksi? (esim. millaiset tilanteet?)
- 6) Miten ja millaisissa tilanteissa kommunikointikeinoja käytetään henkilön kanssa?
- 7) Soveltuvatko nyk. menetelmät kommunikointiin henkilön kanssa?
- 8) Käytätkö Papunetin tai Boardmakerin kuvia tai oletko tehnyt kommunikointimateriaalia näillä?
- 9) Käyttääkö henkilö kommunikointipassia? (Miksi ja mihin käyttää? tai miksi ei käytä?)
- 10) Onko henkilöllä muistojen kansio, vihko tai kalenteri käytössä? Olisiko tämä hyödyllinen apu kommunikointiin?
- 11) Miten olet sitoutunut käyttämään kommunikointikeinoja tai kommunikointimenetelmää henkilön kanssa?
- 12) Tunnistatko kehittämistarpeita (koulutustarpeita?) kommunikointiin liittyen?
Tarvitsetko ohjausta henkilön kommunikointiin liittyen?

LIITE 3: Luettelo kommunikaation tukemiseen tuotetuista kuvista

Luettelo sisältää listan 1, johon luetteloitu mahdolliset kuvat, mitkä tarvitsee tuottaa asumisyksikön käyttöön. Lista 2 on koottuna asumisyksikköön tuotetut kuvat.

Lista 1.

Hygieniä: suihku, sauna, vessa/WC, leikata hiukset, leikata kynnet, ajaa parta, hampaiden pesu, hiustenpesu, vaippa, harjata hiukset, kammata, shampoo, saippua, pestä kädet, käsidesi, deodorantti, hajuvesi, partavesi, hiuslakka, kynsilakka (toimintatauluun)

Sairaus: lääkarissäkäynti, sairas, kuume, yskä, nuha

Tekeminen: mennä ulos, mennä sisään, päiväuni, lepohetki, levätä

Verbit: katso, kuunnella, piirtää, soittaa, maalata, lukea, kävellä, istua, katsella ulos

Tunteet: iloinen, surullinen, väsynyt, onnellinen (keskustelumatto)

Sauna: suihku, lauteet, pukuhuone

Pyykki/kuivaushuone: Kuivauskaappi, pesukone, pyykkilaine, likapyykki (toimintaohjeeseen)

Ruokailutila: keittiö, tuoli, pöytä, nojatuoli, viikko-ohjelma

Ulkopiha: keinu, penkki, kävelytie, kukkaistutus, kukka, pensas, kävelytie, joki, joenranta

Vuorokausi: aamu, päivä, ilta yö

Viikonpäivät: maanantai, tiistai, keskiviikko, torstai, perjantai, lauantai, sunnuntai

Henkilöt: vieras, vierailija, ystävä, sisko

Kuukaudet: tammi, helmi, maaliskuu, huhti, touko, kesä, heinä, elokuu, syys, loka, marras, joulukuu

Numerot: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,0, 10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29, 30,31, 2016,2017,2018,2019,2020

Viriketoiminta tai tapahtumat: kirjapiiri, aamupiiri, bingo, retki, kyläily, elokuva, ulkoilu, pelituokio, levyraati, askartelu, leipominen, yhteinen tuokio, huoneen siivous, lääkarissäkäynti, jalkahoitaja, terveyskeskus, laboratorio, pappi, koirakaveri, jumalanpalvelus

Harrastukset: taidekerho, musiikkikerho

Juhlapäivät: joulujuhla, juhannus, vappu, pääsiäinen, helluntai, helatorstai, syntymäpäivä, nimipäivä ja lisäksi pappi, kirkko, jumalanpalvelus, hautausmaa, hautajaiset, juhla

Säätila: aurinkoinen, pilvinen, vesisade, puolipilvinen, tuulinen, räntäsade, lumisade, pakkanen, lauha, liukas, lämmin, kylmä

Paikat: kirkko, tanssilava, lääkäri, hammaslääkäri, sairaala, terveyskeskus, parturi, kauppa, terveyskeskus, majakka, teatteri, elokuva, ravintola, baari

Kulkuneuvot: juna, auto, kuorma-auto, linja-auto, taksi, polkupyörä, rullatuoli, rollaattori

Ruokailu: aamupala, lounas, päivällinen, iltapala (päiväjärjestys)

Vapaa-aika: televisio, radio/CD-soitin, aikakauslehti, sanomalehti, lepoaika

Lista 2.

Kaikki tuotetut kuvat on annettu Kuunarin asumisyksikön käyttöön Boardmaker-tiedostoina (.bmp). Lisäksi kuvat on tallennettu Word-tiedostoina. Kuvia voi käsitellä tai muokata lisää joko Boardmaker-tai Word-ohjelmalla.

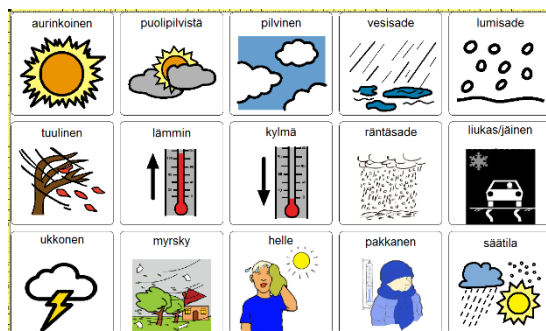
Listaan 2 on kokoelma asumisyksikköön tuotetuista kuvista.

Päiväjärjestys: aamiainen, lounas, päivällinen, iltapala, jälkiruoka, aamutoimet, iltatoimet, sijata vuode, viedä roskat, ulkoilu, kahvihetki, välipala, vapaa-aika, päivälepo ja valokuvakansio.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Sää: aurinkoinen, puolipilvistä, pilvinen, vesisade, lumisade, tuulinen, lämmin, kylmä, räntäsade, liukas/jäinen, ukkonen, myrsky, helle, pakkas ja säätila.

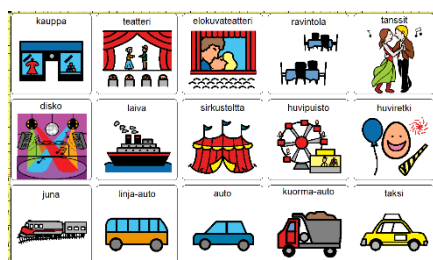
Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Aamu- ja iltatoimet kohdehenkilön 2 toimintataulussa: peseytyä, saippua, pesulappu, rasvapesu, kasvopyyhe, mennä vessaan, pyyhkiä, pestä kädet, kuivata kädet, käsidesi, harjata hampaat, hammasharja ja -tahna, huuhdella suu, kuivata kasvot, kammata, ajaa parta, parranajovälineet, partavesi, deodorantti, harjata hiukset, käydä suihkussa, pestä hiukset, shampoo, pyyhe, kosteusvoide, pukea päälle, riisua, vaippa, pyjama, ja alusvaatteet.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Menot ja kulkuneuvot: kauppa, teatteri, elokuvateatteri, ravintola, tanssit, disko, laiva, sirkus, huvipuisto, huviretki, juna, linja-auto, kuorma-auto ja taksi.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Menot ja paikat: kirjasto, kirjapiiri, lääkärintarkastus, kauppatori, jalkahoitaja, yhteinen tuokio, bingo, laboratorio, kokous, kirkko, hammaslääkäri, sairaala, kampaamo/parturi, sairaala, terveyskeskus.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Kuukaudet: tammikuu, helmikuu, maaliskuu, huhtikuu, toukokuu, kesäkuu, heinäkuu, elokuu, syyskuu, lokakuu, marraskuu ja joulukuu.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Tekeminen ja viriketoiminta: kyläily, elokuva, mennä ulos, pelituokio, yhteinen tuokio, askartelu, leipoa, siivota, rentoutua, kaverikoira, retkikori, musiikki, levyraati, karaoke ja vieraita.

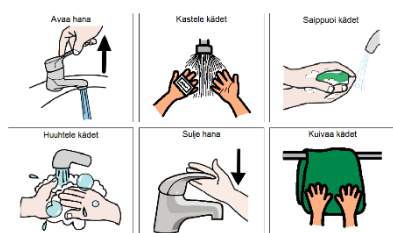
Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Tekeminen ja viriketoiminta: taidekerho, musiikkikerho, katso, kuunnella, CD, DVD, televisio, aikauslehti, sanomalehti, kirja, levätä, piirtää pelata ja katsella ulos

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

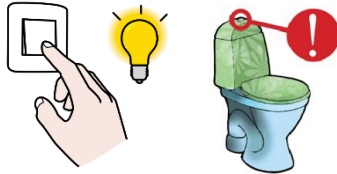
Käsienpesu-toimintataulu: Avaa hana, Kastele kädet, Saippuoi kädet, Huuhtele kädet, Sulje hana, Kuivaa kädet.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Toiminnanohjauksen kuvat: Laita valo päälle ja Muista vetää vessa.

Laita valo päälle. Muista vetää vessa.

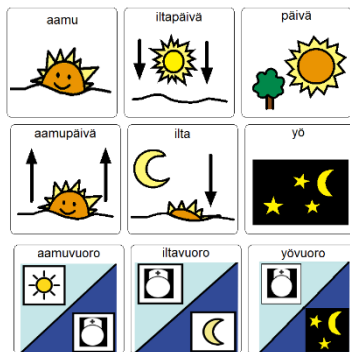
Lähde: Papunet kuvapankki

Numerot: Numerot; 1-30, vuosiluvut; 2016–2020 ja numerot; 1-12

1	2	3	4	5	16	17	18	19	20	2016	2017	2018		
6	7	8	9	10	21	22	23	24	25	2019	2020	1	2	
11	12	13	14	15	26	27	28	29	30	3	4	5	6	7
										8	9	10	11	12

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Vuorokaudenajat ja vuorot: aamu, iltapäivä, päivä, ilta, yö, aamuvuoro, iltavuoro ja yövuoro.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet

kuvapankki

Sekalaiset: suihku, sauna, likapyykki, puhtaat vaatteet, vieraila, hakea posti, päiväkirja, hyvää yötä, ystävä, sisko, ystävät, Majakka, huoneen siivous, pyörätuoli ja rollaattori.

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Keskustelumatto–kuvat: iloinen, hyvä, ei, huono, kyllä, eri mieltä, samaa mieltä, huono, keskustelumatto, ihan ok, neutraali, hyvä, surullinen

Lähde: Papunet kuvapankki

LIITE 4: Kuvakehys vaihtoehdot päiväjärjestyksen kuville

Liitteessä 4 on esitettyä päiväjärjestyksen kuville viisi erilaisia kehysvaihtoehtoja.

Vaihtoehto 1 on Ikea Marietorp mustakehys 4 kuvalle (Vaihtoehtokuva 1). Kehykseen voi sijoittaa joko 4 kuvaa tai kuvat voi sijoittaa kehykseen ilman paspatuuria. (Ikea i.a.)

Ikea ~~Marietorp~~ mustakehys 4 kuvalle
 Artikkelinumero: 102.989.53
 Voidaan ripustaa pysty- tai vaakasuoraan käytettävissä olevan tilan mukaan.
 Koko 70x13 cm
 9,99 / kpl
<http://www.ikea.com/fi/fi/catalog/categories/departments/decoration/18746/>

Vaihtoehtokuva 1. Mustakuvakehys (Ikea i.a.)

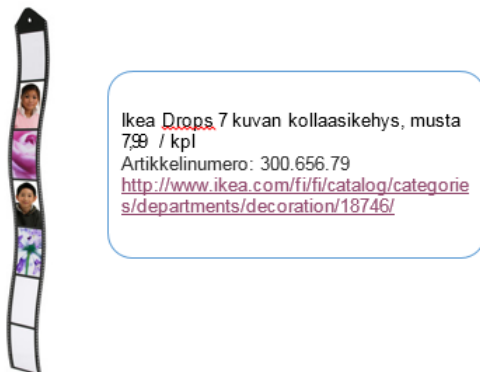
Vaihtoehto 2. FINLIR kuvanpidike (Vaihtoehtokuva 2) on kuvanpidike, mihin voi sijoittaa 12 kuvaa, mutta kaikki kuvat eivät ole yhtä aikaan näkyvissä, vaan yksi kuva kerrallaan. Tähän voisi suunnitella päiväjärjestyksen niin, että tapahtuman tai toiminnan jälkeen kuva käännetään aina pois. Tätä mallia voisi myös käyttää kalenterina, jolloin kehykseen sijoitettaisiin kaikkien 12 kuukausien kuvat. (Ikea i.a.)

FINLIR Kuvanpidike, läpikuultava
 12,99 / kpl
 Artikkelinumero: 900.362.07
 Tilaa 12 kuvalle. Sopii hyvin esim. kalenteriksi.
 Koko 15x10 cm
<http://www.ikea.com/fi/fi/catalog/categories/departments/decoration/18746/>

Vaihtoehtokuva 2. FINLIR–Kuvapidike (Ikea i.a.)

Vaihtoehto 3 on Ikea Drops seitsemän kuvan kollaasikehys (Vaihtoehtokuva 3).
Tähän vaihtoehtoon voi sijoittaa seitsemän kuvaa. (Ikea i.a.)

Ikea Drops 7 kuvan kollaasikehys, musta
7,99 / kpl
Artikkelinumero: 300.656.79
<http://www.ikea.com/fi/fi/catalog/categories/departments/decoration/18746/>

Vaihtoehtokuva 3. Ikea Drops kollaasikehys (Ikea i.a.)

Vaihtoehto 4 on Ikea NACKSTA kolmen kuvan kehys (Vaihtoehtokuva 4).
Vaihtoehtoon 4 voi kiinnittää ainoastaan kolme kuvaa. Kuvan
kiinnitysmekanismi ei ehkä sovellu kuvien vaihtamiseen, mutta tähän malliin
voisi sijoittaa kuvia, joita ei tarvitsi vaihtaa. (Ikea i.a.)

Ikea NACKSTA
3 kuvan kehys, valkoinen
9,99 / kpl
Artikkelinumero: 103.191.73
Koukun ansiosta helppo ripustaa.
Rungon Koko 30 cm
Koukun ansiosta helppo ripustaa
<http://www.ikea.com/fi/fi/catalog/categories/departments/decoration/18746/>

Vaihtoehtokuva 4. NACKSTA kolmen kuvan kehys (Ikea i.a.)

Vaihtoehto 5. on kankainen kuvalokerikko (Vaihtoehtokuva 5). Kuvalokerikkoa on saatavavilla pysty- ja vaakalokerikkona. Pystylokerikko hinta on 9,25 euroa ja vaakalokerikon hinta on 8,35 euroa. Lokerikon valmistusmateriaali on 100 % puuvilla ja lokerikkoja ei voi pestä koneessa. Käsinspesu on tehtävä varovasti, koska lokeron muovi ”murtuu”. Lokerikkoja voi puhdistaa vain kevyesti pyyhkimällä. Pystylokerikko pituus 104 cm, leveys 20,5 cm ja tasku leveys on 17 cm. Vaakalokerikko pituus 125 cm, korkeus 17,5 cm ja tasku 15 cm. Lokerikkoja valmistaa Tampereen paikallisten invalidiyhdistysten TITRY ry, jossa toimii mm. työvaateompelimo. (Eija Helin henkilökohtainen tiedonanto 6.9.2016)

Vaihtoehtokuva 5. Kankainen kuvalokerikko (Eija Helin henkilökohtainen tiedonanto 6.9.2016)

LIITE 5: Päiväjärjestyksen kuvat

11. Viikonpäivä (kuva vaihdetaan viikonpäivän mukaan)

12. Aamutoimet

13. Aamiainen

14. Viriketoiminta

15. Lounas

16. Kahvihetki

17. Päivällinen

18. Vapaa-aika

19. Iltapala

20. Iltatoimet

Viikonpäivät: maanantai, tiistai, keskiviikko, torstai, perjantai, lauantai ja sunnuntai.

Lähde: Papunet kuvapankki

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

LIITE 6. Kommunikaatiokansion rakenne

Liitteeseen 6 on luetteloitu kohdehenkilön 3 kommunikaatiokansion rakenne.

1. Kohdehenkilön omakuva (valokuva)
2. Lyhyt kertomus henkilöstä
3. Henkilöauto (valokuva)
4. Näkymä Helsingintielle (valokuva)
5. Pyöräilijä (valokuva)
6. Kuorma-auto (valokuva)
7. Juna (valokuva)
8. Junarata (valokuva)
9. Linja-auto (valokuva)
10. Kuunarin piha (valokuva)
11. Kuunarin pihakeinu (valokuva)
12. Oma huone (valokuva)
13. WC (valokuva)
14. Televisio (valokuva)
15. Radio (valokuva)
16. Musiikkikerho (valokuva)
17. Kaverikoira (valokuva)
18. Ruokailu ja Hyvää ruokahalua! (Piirroskuva)
19. Ruokasali (valokuva)
20. Hartaushetki (valokuva)
21. Samaa mieltä (Piirroskuva)
22. Eri mieltä (Piirroskuva)
23. Hyvä (Piirroskuva)
24. Huono (Piirroskuva)
25. Ei (Piirroskuva)
26. Kyllä (Piirroskuva)

LIITE 7: Toimintaohje

Vaatteiden vieminen pesukoneeseen

1. "Kohdehenkilön 2 nimi" vie hoitajan kanssa likaiset vaatteet pesukoneeseen. (valokuva)
2. Ota likapyykkikori. (valokuva)
3. Kävele hoitajan kanssa kodinhoitohuoneeseen. (valokuva)
4. Hoitaja avaa kodinhoitohuoneen oven. (valokuva)
5. Valitse hoitajan kanssa pyykinpesukone. (valokuva)
6. Avaa pesukoneen luukku ja laita hoitajan kanssa vaatteet koneen sisälle. (valokuva)

LIITE 8: Kommunikaatiopassi-lomakepohja

Valokuva	Minä olen
	_____
	_____
	_____
	_____
	_____

Minulla on

- ☐ Afasia
- ☐ Autismi
- ☐ CP-vamma
- ☐ Etenevä neurologinen sairaus
- ☐ Kehitysvamma
- ☐ Kielellinen erityisvaikeus
- ☐ Kuulovamma
- ☐ Muistisairaus
- ☐ Muu, mikä? _____

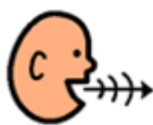

- ☐ Minulla on vaikeuksia sosiaalisissa taidoissa
- ☐ Tarvitsen tukea aloitteen tekemiseen / kontaktin ottamiseen toiseen ihmiseen
- ☐ Tarvitsen tukea vuorovaikutuksen ylläpitämiseen
- ☐ Minun on vaikea havaita ja tulkita keskustelukumppanin sanatonta viestintää (ilmeet, eleet ja äänensävyt)

- ☐ Minulla ei ole vaikeuksia puheentuotossa
- ☐ Minulla on vaikeuksia puheentuotossa

Kuvien lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson, Papunet kuvapankki

Puheeni on

- ☐ Hidasta
- ☐ Epäselvää
- ☐ Juuttuvaa
- ☐ Teen virheellisiä sanavalintoja
- ☐ Häiriöaltista
- ☐ Puhe on vähäistä
- ☐ Puhe puuttuu kokonaan

Käytän puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä

- ☐ Eleet, ilmeet
- ☐ Äänenpainot, ääntely
- ☐ Kirjoittaminen
- ☐ Esineet
- ☐ Kuvat
- ☐ Bliss-kieli
- ☐ Viittomat
- ☐ Viitottu puhe
- ☐ Viittomakieli
- ☐ Muu, mikä? _____

Käytössä olevat kommunikoinnin apuvälineet

- ☐ Minulla ei ole vaikeuksia puheen ymmärtämisessä
- ☐ Minulla on vaikeuksia puheen ymmärtämisessä

Kuvien lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson

- ☐ Ymmärrän hyvin arjen päivittäisiä vuorovaikutustilanteita, mutta uusiin ja vieraisiin tilanteisiin tarvitsen puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja
- ☐ Ymmärtämiseni on vahvasti tilannesidonnaista
- ☐ Tarvitsen aina puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja

Käytähän ymmärrykseni tueksi puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja

- ☐ Selkokieli
- ☐ Ydinsanojen painotus
- ☐ Piirtäminen
- ☐ Kirjoittaminen
- ☐ Kuvat
- ☐ Viittomat
- ☐ Viitottu puhe
- ☐ Viittomakieli
- ☐ Eleet, ilmeet tai olemuskieli
- ☐ Esineet
- ☐ Kehonviestit elivät haptiisit
- ☐ Muu, mikä? _____

Näin ilmaisen itseäni

Kyllä

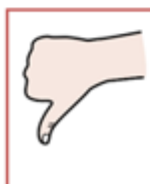

Näin ilmaisen itseäni

Ei

Näin ilmaisen itseäni

Kun haluan huomiosi

Näin ilmaisen itseäni

Kun haluan jotain

Näin ilmaisen itseäni

Kun olen iloinen

Näin ilmaisen itseäni

Kun kaikki ei ole hyvin

Näin ilmaisen itseäni

Kun olen vihainen

Erityistä huomioitavaa: (Aistit, hahmotushäiriöt tai muisti)

Tarvitsen tukea: (Missä asioissa ja millä tavoin?)

Minua kiinnostaa jutella:

Kuvien lähde: Boardmaker©1990-2010 Mayer–Johnson